

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

Bakalářská práce

2021

Lucie Veiglová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

**Odsun sudetských Němců a poválečné osídlení pohraničí
Československa se zaměřením na Ústí nad Labem**

Bakalářská práce

Autor práce: Lucie Veiglová

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D.

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne Lucie Veiglová

Bibliografický záznam

VEIGLOVÁ, Lucie. *Odsun sudetských Němců a poválečné osídlení Československa se zaměřením na Ústí nad Labem*. Praha, 2021. 56 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D.

Rozsah práce: 89 933 znaků

Anotace

Tématem této bakalářské práce je odsun německého obyvatelstva z českého pohraničí po druhé světové válce a jeho následné poválečné osídlení se zaměřením na město Ústí nad Labem. Práce se nejprve zabývá česko-německým soužitím v Československu a Ústí nad Labem v meziválečném období a během druhé světové války. Během tohoto období docházelo díky nacistické rétorice k přesvědčení, že soužití mezi těmito dvěma národy již není nadále možné. Práce se následně přesune do poválečného období v letech 1945–1947, kdy na území Československa docházelo ke „konečnému řešení německé otázky“. Její hlavní část se věnuje prvním poválečným dnům a divokému odsunu sudetských Němců, posléze jejich organizovanému vysídlení a na závěr poválečnému osídlení pohraničních oblastí českým obyvatelstvem z vnitrozemí. Cílem práce je zkoumat rozdíly a odlišnosti, kterými se tyto procesy v Ústí nad Labem lišily od obecné situace v Československé republice, a zdali příčinou těchto případných rozdílů mohla být poloha a vzdálenost města Ústí nad Labem od českého centra – vnitrozemí.

Annotation

The topic of this bachelor thesis is the expulsion of the German population from the Czech borderland after World War II and its subsequent post-war settlement with the focus on the city of Ústí nad Labem. Firstly, the thesis deals with the Czech-German coexistence in Czechoslovakia and Ústí nad Labem in the interwar period and during the World War II. Then, the thesis moves to the post-war period in 1945–1947 when there was a "final solution of the German question" in Czechoslovakia. Its main part deals with the first post-war days and the wild expulsion of the Sudeten Germans, then their organized expulsion and finally – the post-war settlement of the borderland by the Czech population from the inland. The aim of this bachelor thesis is to examine the differences by which these processes in Ústí nad Labem differed from the general situation in Czechoslovakia, and whether the cause of these possible differences could be the location and distance of Ústí nad Labem from the Czech center – inland.

Klíčová slova

Ústí nad Labem, Sudetští Němci, Divoký odsun, Organizovaný odsun, Poválečné osídlení

Keywords

Ústí nad Labem, Sudeten Germans, Wild Expulsion, Organized Expulsion, Post-war Settlement

Title

The Expulsion of Sudeten Germans and Post-war Settlement of the Czechoslovak Borderland with the Focus on Ústí nad Labem

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce doc. PhDr. Tomáši Nigrinovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a čas, který mi věnoval při psaní této bakalářské práce.

Obsah

Úvod	9
1 Česko-německé soužití do roku 1945	14
1.1 Vztahy mezi Čechy a sudetskými Němci v Československu	14
1.2 Vztahy mezi Čechy a sudetskými Němci v Ústí nad Labem.....	17
2 Divoký odsun sudetských Němců	20
2.1 První poválečné dny a nucené vysídlování Němců z Československa.....	20
2.2 Osvobození Ústí nad Labem a divoký odsun německého obyvatelstva.....	24
3 Organizovaný odsun sudetských Němců	30
3.1 Organizovaný odsun německého obyvatelstva z Československa	30
3.2 Průběh organizovaného odsunu sudetských Němců z Ústí nad Labem	33
4 Nové osídlení českého pohraničí po druhé světové válce.....	38
4.1 Poválečné osídlení pohraničí Československa.....	38
4.2 Příchod nových osídlenců do Ústí nad Labem	41
Závěr.....	47
Summary.....	50
Seznam použitých zdrojů.....	51

Úvod

V českých zemích po staletí vedle sebe takřka v poklidu žilo české a německé obyvatelstvo. Jejich soužití však postupem času, především v 19. století, začaly narušovat národnostní spory, které přerůstaly ve spory politické. K nejdynamičtějšimu vývoji v jejich vztahu však došlo bezpochyby v 1. polovině 20. století. Vznikem Československé republiky v říjnu 1918 se německé obyvatelstvo žijící v oblasti tzv. Sudet ocitlo ze dne na den v národnostně cizím státě. Ačkoliv československá vláda podnikala jisté kroky, aby německé menšině usnadnila sžití s novým státem (například příslibem národnostních požadavků), německému obyvatelstvu tyto kroky připadaly nedostatečné a během 30. let se od Československa začalo odklánět a naslouchat nacistické rétorice, která mu slibovala ochranu před českým obyvatelstvem a přičlenění sudetské oblasti k Německu.

V září 1938 představitelé Německa, Itálie, Velké Británie a Francie na Mnichovské konferenci rozhodli, že Československo musí odstoupit území Sudet Německé říši. Z pohraničí utekly desítky tisíc Čechů, Židů a německých antifašistů do českého vnitrozemí. Ti, kteří se rozhodli neopustit své domovy a zůstat v pohraničí, byli během následujících šesti let obětmi německé perzekuce a útlaču. Českému obyvatelstvu byla během druhé světové války odepřena veškerá národnostní práva. Byly zakázána činnost českých politických stran a spolků, rovněž byly zakázány veškeré kulturní a sportovní aktivity i návštěvy kostela a bohoslužeb. Židovské obyvatelstvo bylo shromažďováno v koncentračních zařízeních, odkud bylo následně deportováno do vyhlazovacích táborů v Polsku. Během dubna a května 1945 americká a Rudá armáda společně osvobodily Československou republiku. Nahromaděné negativní emoce českého obyvatelstva z období nacistické okupace se po květnu 1945 uvolnily a již v prvních poválečných dnech docházelo k živelnému vyhánění německého obyvatelstva nejen z pohraničí.

Pro Ústí nad Labem tyto procesy znamenaly kompletní změnu jeho charakteru. Německé obyvatelstvo až do roku 1945 tvořilo minimálně 75 % celkového počtu obyvatel Ústí nad Labem a správa města ležela výhradně v jeho rukou. České obyvatelstvo, které přicházelo po druhé světové válce ústeckou oblast osídlit, bylo neznalé jeho poměrů, tradic, zvyků, a tak docházelo k zániku dosavadního ústeckého charakteru.

Pro tuto práci je nutné z geografického hlediska rozlišovat mezi současným územím města Ústí nad Labem a územím z roku 1945, jelikož se jedná o dva rozlohou rozdílné územní

celky. K připojování okolních obcí k městu Ústí nad Labem docházelo již na přelomu 19. a 20. století a pokračovalo ve 20. a 30. letech 20. století. Dne 1. května 1939, již pod nacistickou správou, došlo k přičlenění obcí Bukov, Předlice, Hostovice, Střekov, Trmice a Stříbrníky k Ústí nad Labem, čímž vzniklo tzv. *Velké Ústí*. Toto uskupení přetrvalo až do roku 1949, kdy došlo k odtržení obcí Stříbrníky a Hostovice. V druhé polovině 20. století bylo k Ústí nad Labem připojeno okolo dvaceti dalších obcí, v současnosti je město tvořeno 26 katastrálními územími.¹ Všechny číselné údaje, které jsou v práci zmíněny v souvislosti s městem Ústí nad Labem, se tedy týkají územního celku *Velké Ústí* (kromě první kapitoly, která pojednává o Ústí nad Labem v meziválečném období).

Pro účely této bakalářské práce je důležité sjednotit množství termínů, které se užívají pro události prvních poválečných týdnů a měsíců, označující odchod německého obyvatelstva z Československa – odsun, vysídlení, vyhánění, vyhnání či vykázání. Český historik Jaroslav Kučera ve své knize *Odsun nebo vyhnání?* diskutuje, že odchod Němců v poválečném období měl dvě fáze, které se od sebe natolik lišily způsobem provedení, že není možné je nazvat souhrnným názvem. Některé z těchto termínů představují slova citově zabarvená, což záleží na tom, jaká skupina obyvatel je používá. Německá společnost tyto procesy označuje nejčastěji termínem *vyhnání*, čímž ovšem spojuje konání českého obyvatelstva v poválečném období s nacistickými způsoby – *vyhnáním* se totiž rovněž označuje proces, kdy desítky tisíc českých obyvatel byly nacistickým režimem nuceny opustit v roce 1938 své domovy v pohraničí. Dle Jaroslava Kučery lze teprve až druhou fázi odchodu německého obyvatelstva v roce 1946 označit jako *odsun*, případně *vysídlení*.²

Tato bakalářská práce pro výše zmíněné procesy odchodu německého obyvatelstva používá především termín *odsun*, avšak zároveň rozlišuje mezi oběma fázemi – pro první fázi trvající oficiálně od května do srpna 1945 (na některých místech ovšem probíhala až do konce roku 1945) používá termín *divoký odsun*. Jeho druhá fáze, datovaná od ledna 1946, je označena jako *organizovaný odsun*.

Předmětem této bakalářské práce je poválečné období v letech 1945–1947, ve kterém se práce zaměřuje na konec česko-německého soužití prostřednictvím odchodu německých obyvatel v rámci divokého a organizovaného odsunu a následné nové osídlení českého

¹ Vladimír Kaiser a Kristina Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem* (Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 1995), 235, 309–320.

² Jaroslav Kučera, *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946* (Praha: H & H, 1992), 37.

pohraní českým obyvatelstvem po druhé světové válce. Jejím cílem je analyzovat tyto procesy nejprve v obecné rovině a následně zkoumat, jakým způsobem probíhaly v Ústí nad Labem, případně čím a proč se lišily od obecné situace v Československu.

Tato práce se rovněž snaží zodpovědět otázku, čím byl specifický odsun sudetských Němců z Ústí nad Labem po druhé světové válce a jeho následné osídlení, a zdali byla příčinou případných odlišností poloha Ústí nad Labem na hranicích s Německem a jeho vzdálenost od českého centra – vnitrozemí. Hlavní tezí této práce je, že se Ústí nad Labem vyhnul násilný odsun německého obyvatelstva, a to z důvodu jeho polohy u hranic s Německem a s tím souvisejícím nízkým počtem českých obyvatel ve městě. Druhá hypotéza předpokládá, že velká vzdálenost Ústí nad Labem od českého vnitrozemí zapříčinila, že o ústeckou oblast při poválečném osidlování nebyl ze strany českých obyvatel z vnitrozemí velký zájem.

S přihlédnutím k tématu je z metodologického hlediska pro hledání odpovědí na výzkumné otázky a potvrzení či vyvrácení hypotéz zvolena kvalitativní výzkumná metoda, a sice případová studie v kombinaci s prvky komparace.³

Tato bakalářská práce je rozdělena na čtyři kapitoly. První kapitola se věnuje historickému vývoji česko-německého soužití v letech 1918–1945 (tedy v meziválečném období a během druhé světové války) v oblasti tzv. Sudet jak v Československu, tak následně i v samotném Ústí nad Labem. Tato část se zabývá stěžejními událostmi (hospodářská krize, nástup nacistické ideologie k moci), které přispěly k definitivnímu rozchodu českého a německého obyvatelstva.

Druhá kapitola je věnována prvním poválečným dnům a divokému odsunu německých obyvatel z Československa, respektive Ústí nad Labem. Jejím cílem je zkoumat rozdíly (a jejich příčiny) v ústecké pohraniční oblasti, které při tomto procesu vyvstávaly, a sice z hlediska způsobu jeho provedení a jeho rozsahu. Kapitola se zabývá převzetím správy města Ústí nad Labem českým obyvatelstvem a jeho osvobozením, situací sudetských Němců bezprostředně po válce, včetně jejich internace ve sběrných zařízeních, samotným průběhem divokého odsunu a také tzv. ústeckým masakrem, který rozpoutal živelný odsun německého obyvatelstva i v Ústí nad Labem.

Cílem třetí kapitoly je zkoumat obdobným způsobem způsob provedení a rozsah

³ Jan Hendl, *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace* (Praha: Portál, 2005), 102–116.

organizovaného odsunu sudetských Němců. Navíc se zaměřuje i na porovnání průběhu tohoto procesu mezi jednotlivými okresy ústecké pohraniční oblasti. Zvláštní pozornost je věnována situaci ústeckých německých antifašistů, kteří ačkoliv představovali „státne spolehlivé obyvatelstvo“, z řad nových osídlenců pohraničí na ně bylo pohlíženo se značnou nedůvěrou, a tak se i oni nakonec zařadili mezi odchozí německé obyvatelstvo.

Poslední kapitola pojednává o novém osídlení pohraničí Československa po druhé světové válce. Nejprve analyzuje, jací lidé a za jakým účelem do pohraničí nejčastěji přicházeli či jaké motivy je k tomu vedly. Následně v případě Ústí nad Labem zkoumá, jaký vliv měla jeho poloha na zájem o jeho osídlení a zdali město přívalem nových osídlenců změnilo svou podobu a charakter.

Česko-německému soužití, vztahu mezi těmito dvěma národy, poválečnému odsunu německého obyvatelstva i novému osídlení českého pohraničí se věnuje poměrně mnoho publikací. Tato bakalářská práce se opírá především o sekundární zdroje, z primárních zdrojů byly využity dekrety prezidenta republiky vydané v roce 1945 či pamětní knihy dopravních staničních úřadů Československých státních drah. Stěžejní díla věnující se česko-německým vztahům pro tuto práci představují publikace českého historika Tomáše Staňka, často ve spolupráci se švýcarským historikem Adrianem von Arburgem. V knize *Odsun Němců z Československa 1945–1947*⁴ poskytuje Staněk ucelený obraz jak divokého, tak i organizovaného odsunu sudetských Němců, věnuje se i vysvětlení poválečné situace vybraných skupin Němců, jako jsou antifašisté, příslušníci národnostně smíšených manželství či němečtí odborníci a specialisté v průmyslových oborech. Zároveň tato publikace sloužila autorce bakalářské práce jako základ pro porozumění problematice odsunu německého obyvatelstva z Československa.

Důležitou publikaci rovněž představuje kniha *Cesta k vyhnání 1938–1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*⁵ německého historika Detlefa Brandese, který se v knize věnuje právním aspektům v období 1938–1945, které ve svém důsledku vedly k odsunu německého obyvatelstva z Československa. Pozornost je zaměřena především na mezinárodní konference antihitlerovské koalice a implementaci jejich výsledků v praxi.

⁴ Tomáš Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947* (Praha: Academia; Naše vojsko, 1991).

⁵ Detlef Brandes, *Cesta k vyhnání 1938–1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska* (Praha: Prostor, 2002).

Stěžejní publikací zabývající se poválečným osídlením českého pohraničí je kniha *Pojď s námi budovat pohraničí!*⁶ od německého historika Andrease Wiedemanna. Autor v knize popisuje rozdělení výše zmíněného procesu do několika etap, zmiňuje zakládání a funkci správních orgánů, které měly osídlování pohraničí na starost, a v neposlední řadě se věnuje i skupinám obyvatel, které do pohraničí přicházely. Této publikaci zdárně sekunduje kniha od autorů Františka Čapka, Lubomíra Slezáka a Jaroslava Vaculíka *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce.*⁷ Autoři se zabývali především rozdělením procesu osídlování na zemědělské a nezemědělské, výsledkům každého z nich, a navíc i reemigraci a usídlování zahraničních krajanů.

Důležitým zdrojem pro pochopení celkové ústecké historie je kniha *Dějiny města Ústí nad Labem*⁸ od Vladimíra Kaisera a Kristiny Kaiserové. Tato publikace podává celkový obraz historie města od pravěku až po současnost a věnuje se všemožným aspektům jeho vývoje, například politice, kultuře, stavebnímu vývoji či průmyslu. Důležitou součástí jsou také části věnující se slavným ústeckým rodákům a důležitým osobnostem historie města Ústí nad Labem.

Publikaci věnující se přímo soužití českého a německého obyvatelstva v Ústí nad Labem, odsunu sudetských Němců a poválečnému osídlení ústecké oblasti představuje kniha českého historika Zdeňka Radvanovského *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945–1948.*⁹ Autor zkoumá nejen tyto procesy ve městě Ústí nad Labem, ale i ve zbylých sedmi okresech ústecké pohraničí oblasti, což dává možnost jejich následné komparaci a zkoumání příčiny těchto rozdílů.

⁶ Andreas Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!: osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952* (Praha: Prostor, 2016).

⁷ František Čapka, Lubomír Slezák a Jaroslav Vaculík, *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce* (Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005).

⁸ Vladimír Kaiser a Kristina Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem* (Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 1995).

⁹ Zdeněk Radvanovský, *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945–1948* (Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1997).

1 Česko-německé soužití do roku 1945

1.1 Vztahy mezi Čechy a sudetskými Němci v Československu

Vznik Československa v roce 1918 znamenal novou etapu v česko-německých vztazích. Německé obyvatelstvo ztratilo mnohé dosavadní výsady a stalo se menšinou v národnostně cizím státě. Němečtí poslanci proto ihned vystoupili s požadavkem na odtržení pohraničních oblastí.¹⁰ Dle jejich návrhu měly být vytvořeny čtyři provincie (na severozápadě Čech Deutschböhmen se sídlem v Liberci, na severní Moravě a ve Slezsku Sudetenland se sídlem v Opavě, Deutsch-Südmähren na jižní Moravě se sídlem ve Znojmě a Böhmerwaldgau se sídlem v Prachaticích), které měly být následně připojeny k Německému Rakousku. Československá vláda ovšem nemohla připustit ztrátu průmyslového a strategicky významného pohraničí, a tak ho v listopadu 1918 nechala obsadit vojenskými jednotkami.¹¹

V roce 1919 poté Versaillská a Saintgermainská smlouva rozhodly, že tzv. Sudety skutečně náleží Československé republice. I když tento fakt představoval tvrdý úder pro německé nacionalisty, kteří se nyní museli smířit s existencí Československého státu a jeho právně potvrzeným územím, je nutno dodat, že pro většinu německého obyvatelstva nepředstavoval tragickou situaci a Němci přičlenění Sudet k Československu přijali většinou v poklidu.¹²

Ve 20. letech se dalo soužití mezi Čechy a sudetskými Němci označit za poměrně klidné, ačkoliv byly stále přítomny německé iredentistické tendence. Českoslovenští politici se snažili vycházet vstříc německým národnostním požadavkům v oblasti kultury, školství či užívání mateřského jazyka. Většina německých politických stran (Německá sociálně demokratická strana, Němečtí demokraté, Německá agrární strana) toto oceňovala a snažila se s tímto novým prostorem a touto novou situací sžít. Poklidná situace se však změnila na počátku 30. let v důsledku propuknutí hospodářské krize.¹³ Sudety byly krizí a jejími následky silně postiženy – převládající spotřební průmysl orientovaný na vývoz nedokázal problémům čelit. Na přelomu let 1932 a 1933 tvořili v Československu obyvatelé Sudet

¹⁰ František Zich, *Vytváření přeshraničního společenství na česko-německé hranici* (Ústí nad Labem: Sociologický ústav AV ČR, 2000), 226.

¹¹ Volker Zimmermann, *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)* (Praha: Prostor; Argo, 2001), 35.

¹² Zich, *Vytváření přeshraničního společenství*, 227.

¹³ *Ibid.*, 227.

dvě třetiny nezaměstnaných.¹⁴ Německý iredentismus, umocněný nástupem Adolfa Hitlera k moci v lednu 1933, tak začal opět sílit. V pohraničí nabírala na síle Německá národně socialistická strana dělnická (DNSAP), která dokonce na svém sjezdu v říjnu 1930 ve Frývaldově (dnešní Jeseník) požadovala zřízení sudetoněmeckého zemského sněmu. Mnoho německých obyvatel se začalo organizovat v rámci spolku *Verband Volkssport*, který navenek vystupoval jako sportovní organizace pro mládež i dospělé, ale ve skutečnosti fungoval jako polovojenská organizace. V květnu 1935 navíc vyhrála parlamentní volby Sudetoněmecká strana Konrada Henleina, která se s 15 % všech hlasů zároveň stala nejsilnější politickou stranou v Československu.¹⁵

V dubnu 1938 vystoupil Konrad Henlein na karlovarském sjezdu Sudetoněmecké strany s tzv. karlovarskými požadavky, které ve svých důsledcích směřovaly k rozbití Československé republiky. Československo nenašlo zastání ani u západních mocností, které se obávaly, že tato vypjatá situace ovlivní celou Evropu a vyvine se ve vojenský konflikt, a proto Československu radily přijmout německé územní požadavky. V pohraničí mezitím stále častěji docházelo ke střetům mezi českým a německým obyvatelstvem. Češi byli násilně vytlačováni ze svých domovů a byl jim zabavován majetek. Dne 29. září 1938 se na Mnichovské konferenci sešli představitelé Německa, Velké Británie, Francie a Itálie a rozhodli o osudu Československa podpisem Mnichovské dohody o půlnoci dne 30. září 1938.¹⁶ To bylo nuceno odstoupit území o rozloze 28 680 km², čímž ztratilo důležité průmyslové oblasti. Po zveřejnění výsledků Mnichovské konference uprchlo ze strachu před wehrmachtem, gestapem a radikálními sudetskými Němci z pohraničí přes 150 000 Čechů, Židů a německých antifašistů do českého vnitrozemí.¹⁷

Dne 1. října 1938 překročili první němečtí vojáci československé hranice a během následujících deseti dnů obsadili pohraničí. České obyvatelstvo se ze dne na den ocitlo v pozici národnostní menšiny, které byla odepřena všechna národní práva. České politické strany i spolky byly rušeny, čímž bylo českému obyvatelstvu znemožněna možnost shromažďovat se. Dále byly zakázány veškeré kulturní a sportovní aktivity, návštěva kostela i bohoslužeb. V úředním styku bylo zakázáno používat češtinu (například i český hlasitější hovor na veřejnosti byl nepřípustný). Českému obyvatelstvu, které zůstalo

¹⁴ Zimmermann, *Sudetští Němci v nacistickém státě*, 37.

¹⁵ Zich, *Vytváření přeshraničního společenství*, 227–228.

¹⁶ *Ibid.*, 229.

¹⁷ Zimmermann, *Sudetští Němci v nacistickém státě*, 57–58.

po roce 1938 v pohraničí, byl zabavován movitý i nemovitý majetek, který byl následně převáděn do německého vlastnictví.¹⁸

Německé obyvatelstvo Sudetské župy si ve své nové vlasti užilo jen necelý rok míru. Dne 1. září 1939 oficiálně vypukla druhá světová válka a zakončila tak krátkou mírovou fází v pohraničí. V župě nicméně panovala klidná atmosféra i v prvních válečných letech, kdy se Třetí říši z válečného hlediska dařilo a zaznamenávala řadu vítězství v bojích.¹⁹ Německým obyvatelstvem se šířilo nadšení, že jejich vysněný cíl (vytvoření tzv. *Lebensraumu*) je na dosah. Naopak pro národnostní menšiny, například Čechy, Židy a Romy, znamenalo začlenění do Říše a následující druhá světová válka šest let útlatku a perzekuce. Češi pozbyli svá národnostní práva a byli nasazováni na práce do Německa. Židovské a romské obyvatelstvo bylo soustřeďováno do koncentračních táborů a ghatt, odkud bylo transportováno do vyhlazovacích táborů v Polsku.²⁰

Německé válečné nadšení se ale postupem času začalo vytrácet. Zásadní podíl na tom měla porážka německé armády u Stalingradu v roce 1943. Němci přestávali věřit ve vítězství a u mnoha z nich se objevovalo zklamání z války. Již tak neutěšivá situace německého obyvatelstva v Sudetské župě se ještě více prohloubila příchodem obyvatel z oblastí ohrožených bombardováním – župou v posledních měsících války prošlo na 1,5 milionu uprchlíků z východu. Ke konci války bylo navíc do pohraničí nasazováno na nucené práce české obyvatelstvo a sudetští Němci se v jejich přítomnosti cítili nejistě.²¹

Naopak u českého obyvatelstva bylo možné pozorovat narůstající sebevědomí s každou další německou porážkou. Již od počátku války se v pohraničí formovaly ilegální odbojové organizace, zakládané především komunisty a sociálními demokraty. Udržovaly kontakty s českým obyvatelstvem v Protektorátu, vydávaly ilegální tiskoviny nebo pořádaly menší sabotážní akce.²² Německé obyvatelstvo bylo mezitím čím dál víc znepokojeno vývojem situace. Zprávy o postupující Rudé armádě a strach z české odplaty zapříčinily, že na počátku května 1945 mnoho sudetských Němců prchalo ze Sudetské župy směrem na západ do oblastí kontrolované Američany, aby se tak vyhnulo sovětskému zajetí.²³

¹⁸ Jan Němeček, *Cesta k dekretům a odsunu Němců* (Praha: Baronet, 2002), 56–57.

¹⁹ Zimmermann, *Sudetští Němci v nacistickém státě*, 289–290.

²⁰ Tomáš Staněk a Adrian von Arburg, *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici* (Středokluky: Suda, 2010), 167.

²¹ Zimmermann, *Sudetští Němci v nacistickém státě*, 300–308.

²² *Ibid.*, 360–361.

²³ Staněk a von Arburg, *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí*, 169.

1.2 Vztahy mezi Čechy a sudetskými Němci v Ústí nad Labem

Vyhlášení Československé republiky 28. října 1918 bylo v Ústí nad Labem přijato poklidně, bez vyvěšování červenobílých vlajek a provolávání slávy. Avšak hned následující den se sešli zástupci německého obyvatelstva a postavili se za německé národní shromáždění, které požadovalo vytvoření pohraniční provincie a její následné připojení k Německému Rakousku.²⁴

Obyvatelstvo Ústí nad Labem se v prvních poválečných dnech ocitlo v těžkých podmínkách. Tíživá zásobovací situace se neustále zhoršovala, městem se šířila epidemie španělské chřipky, vracející se vojáci z fronty představovali riziko zavlečení dalších nebezpečných nemocí do města. Na přelomu listopadu a prosince docházelo v Ústí nad Labem k rozsáhlému rabování a plnění skladišť s uloženými potravinami a obchodů drobných živnostníků, přičemž docházelo i ke střelbě do rabujícího davu, aby se podařilo uchránit alespoň některé objekty. Neutěšivá situace dohnala samotného starostu Ústí nad Labem, dr. Friedricha Bornemanna, aby požádal místodržitelství v Praze o vyslání vojenských oddílů, které by ve městě a jeho blízkém okolí zjednaly pořádek. Československé jednotky byly rozmístěny po celém území města, ústeckým občanům bylo v případě nepokojů pohrozeno vyhlášením stanného práva. Dne 18. prosince 1918 bylo na zasedání obecního zastupitelstva Ústí nad Labem přijato, že i ústecká pohraniční oblast náleží k nově vzniklému Československu.²⁵

Nicméně po celá 20. léta se objevují drobné provokace německého obyvatelstva, které se začaly stupňovat příchodem hospodářské krize v roce 1929. V době jejího vrcholu bylo v samotném Ústí nad Labem na osm tisíc nezaměstnaných, mnoho továren a podniků bylo nuceno omezit nebo úplně zastavit výrobu.²⁶ V květnových parlamentních volbách získala Henleinova Sudetoněmecká strana v Ústí nad Labem přes 58 % všech hlasů.²⁷ Obratná nacistická propaganda a vleklá hospodářská krize zapříčinily odliv voličů komunistické strany a sociální demokracie. Dne 12. září 1938 poslouchalo na 20 tisíc osob na Mírovém náměstí v Ústí nad Labem štvavý projev Adolfa Hitlera zaměřený proti Československu, ve kterém slíbil ochranu sudetským Němcům. Den poté bylo v Ústí nad Labem vyhlášeno stanné právo, byla zakázána veřejná shromáždění, nošení nacistických symbolů a byla

²⁴ Martin Veselý, *Vojenské dějiny Ústecka* (Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2003), 117.

²⁵ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 159–160.

²⁶ Vladimír Provazník, *Ústí, město nad Labem* (Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1983), 90.

²⁷ *Ibid.*, 96.

zavedena předběžná cenzura novin.²⁸

Dne 23. září vyhlásila československá vláda všeobecnou mobilizaci. Sudetští Němci z Ústí nad Labem odmítali narukovat do československé armády a buď se ukrývali v lesích, nebo utíkali přes hranice do sousedního Saska. Na 26. září byl naplánován další z projevů Adolfa Hitlera ve Sportovním paláci v Berlíně. Toho dne museli všichni ústečtí občané odevzdat hlasové přijímače a po dobu projevu byl v Ústí nad Labem vypnut elektrický proud.²⁹

Mnichovská dohoda ze dne 30. září 1938 rozhodla o dalším osudu Ústí nad Labem, a sice že bude obsazeno německou armádou dne 9. října. Mnoho českých obyvatel po zveřejnění výsledků Mnichovské dohody utíkalo z Ústí nad Labem do českého vnitrozemí ze strachu před německou armádou. Avšak zemské politické prezidium v Praze se těmto útekům do vnitrozemí snažilo za každou cenu zabránit a povolalo dokonce i vojenské jednotky. Uprchlí Češi tak byli nuceni vrátit se zpět do pohraničí a čelit nacistické perzekuci a útlaku.³⁰

Dne 9. října bylo v ranních hodinách na ústeckém Mírovém náměstí shromážděno poslední české obyvatelstvo (zaměstnanci českých úřadů, příslušníci československé armády, rodiny antifašistů), které mělo být odsunuto do okleštěného Československa.³¹ Skupina opustila město za posměchu německého obyvatelstva. V odpoledních hodinách dav přibližně 80 000 Němců bouřlivě vítal první jednotky německého wehrmachtu. V následujících dnech docházelo k napadání českých starousedlíků, kteří se v odtrženém pohraničí rozhodli zůstat. Perzekuci byli vystaveni ale i němečtí antifašisté, sociální demokraté a komunisté.³² Nevyhnulo se jí ani ústecké židovské obyvatelstvo, které nestačilo město opustit ještě před nacistickou okupací. V letech 1941–1942 byli Židé internováni v táborech v Krásném Lese, odkud byli postupně deportováni do vyhlazovacích táborů v Polsku.³³

K Ústí nad Labem byly dne 1. května 1939 i přes nevoli obyvatel přičleněny okolní obce Bukov, Hostovice, Předlice, Střekov, Stříbrníky a Trmice, aby tak společně vytvořily

²⁸ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 197–199.

²⁹ Ibid., 200.

³⁰ Veselý, *Vojenské dějiny Ústecka*, 131.

³¹ Pamětní kniha dopravního staničního úřadu Č.S.D. Střekov, Badatelna.eu (1945): 13–14, <http://www.badatelna.eu/fond/2284/reprodukce/?zaznamId=1042912&reproId=1008240> (staženo 11. dubna 2021).

³² Provazník, *Ústí, město nad Labem*, 103–104.

³³ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 210.

tzv. *Velké Ústí*. Na tomto území žilo tehdy 68 228 obyvatel, z čehož přibližně dva tisíce tvořili Češi.³⁴

V prvních letech druhé světové války se na Ústecku podařilo zformovat ilegální odbojovou skupinu *Lindenbrüder* kolem komunistky Herty Lindnerové, která vystupovala jako horolezecké sdružení. V roce 1941 byla však skupina odhalena a její členové pozatýkáni. Většina z nich, včetně Herty Lindnerové, byla v roce 1943 v Berlíně popravena. Další odbojové skupiny představovaly organizace *Úvod – Krušnohoří* nebo skupina kolem Leopolda Pözlza – sociálního demokrata a bývalého starosty Ústí nad Labem, který se v období nacistické okupace stal trnem v oku sudetských Němců a obětí jejich násilností.³⁵

Ústí nad Labem bylo až na jediný letecký nálet v prosinci 1944 ušetřeno jakýchkoliv válečných operací. To se změnilo před samým koncem války, kdy se město stalo cílem dvou náletů amerických bombardérů. V dubnu 1945 bylo Ústí zaplaveno německými uprchlíky utíkajícími před východní frontou, město navíc sloužilo jako významný železniční uzel pro přepravu německého vojska a materiálu na frontu. Tyto skutečnosti zřejmě zapříčinily spojenecké letecké útoky ve dnech 17. a 19. dubna 1945. V centru města došlo ke zničení stovek obytných domů a objektů, železniční křižovatka byla těžce poškozena. Ústí nad Labem se společně s Plzní staly nejvíce válkou poškozenými městy v Československu.³⁶ Podle odhadů přišlo o život 1 500–3 000 obyvatel.³⁷

Po předchozím jednání byl v noci ze 7. na 8. května 1945 ustanoven zástupci českého obyvatelstva Revoluční národní výbor, kterému se podařilo téhož dne převzít správu města. Od 8. května městem projížděly první sovětské tanky, hlavní jádro armády poté dorazilo do Ústí nad Labem 9. května 1945.³⁸

³⁴ Tomáš Velinský, Michaela Hrubá, Václav Houfek, Kristina Kaiserová, Martin Veselý a Petr Hrubý, *Ústí nad Labem – Historie a památky města Ústí nad Labem* (Ústí nad Labem: Statutární město Ústí nad Labem, 2008), 44.

³⁵ Velinský a kolektiv, *Ústí nad Labem*, 44–45.

³⁶ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 213–214.

³⁷ Provazník, *Ústí, město nad Labem*, 111.

³⁸ *Ibid.*, 116–119.

2 Divoký odsun sudetských Němců

2.1 První poválečné dny a nucené vysídlování Němců z Československa

Myšlenka, že německé obyvatelstvo musí být po válce z Československa vysídleno a že již není nadále možné česko-německé soužití, vznikla již v roce 1939 při rozbití Československé republiky a vzniku Protektorátu Čechy a Morava. V letech 1942–1943 byl plán na její realizaci schválen jak představiteli československého odboje, tak i velmocemi protihitlerovské koalice.³⁹ Důležitou roli sehrálo jednání Edvarda Beneše, který stál v čele československé exilové vlády, s Josifem Stalinem a Vjačeslavem Molotovem v Moskvě roku 1943. Beneš zde vyložil svůj plán vysídlení asi dvou milionů Němců, s čímž Stalin vyslovil plný souhlas.⁴⁰ V republice mělo posléze zůstat na 800 000 Němců, jimž měla být poskytnuta občanská, nikoliv menšinová práva, a měla být zahájena jejich pozvolná asimilace. Nebylo však projednáno, jakým způsobem a v jakém časovém horizontu by měl odsun proběhnout a jaký okruh osob by zahrnoval.⁴¹

Toho se obávaly Velká Británie a Spojené státy – věděly, že s podporou Sovětského svazu bude Československo chtít odsun zrealizovat co nejrychleji. Ovšem požadovaly, aby vše bylo řádně projednáno a vysídlení probíhalo nenásilnou formou. Řešení německé otázky alespoň rámcově nastínil Košický vládní program z 5. dubna 1945 – prokazatelným německým antifašistům mělo být potvrzeno státní občanství, Němci, kteří se na československé území přistěhovali po roce 1938 nebo kteří se provinili vůči republice, měli být z republiky ihned vykázáni.⁴²

Jen těžko lze nalézt období, kdy by vztah Čechů k Němcům byl tak negativní, jako bezprostředně po druhé světové válce. Československem se šířila živelná vlna odplaty a nacionálního radikalismu vůči německým vojákům i místnímu německému obyvatelstvu jako reakce na šestiletou nacistickou okupaci a teror.⁴³ Ta byla ještě umocňována zveřejňováním nových, dosud neznámých informací o nacistické krutosti a nelidských činech během druhé světové války. S nedůvěrou bylo pohlíženo i na tu část českého obyvatelstva, která měla s Němci bližší kontakty – jednalo se především o české příslušníky národnostně smíšených manželství. Terčem předsudků se však stali i čeští

³⁹ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 7.

⁴⁰ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 34.

⁴¹ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 8.

⁴² Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 50–51.

⁴³ Němeček, *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, 87.

starousedlíci v pohraničí, kteří po roce 1938 odmítli opustit své domovy. Část Čechů z vnitrozemí se domnívala, že šest let strávených pod nacistickou okupací muselo na českém obyvatelstvu v pohraničí zanechat své stopy. První poválečné týdny se nesly ve znamení excesů vůči německému obyvatelstvu, jehož možná jediným proviněním v té chvíli byla jeho národnost.⁴⁴

Tyto excesy byly navíc podpořeny politickými projevy, ve kterých českoslovenští politici činitelé volali po přísném potrestání německého i maďarského obyvatelstva. Nová vláda Zdeňka Fierlingera dokonce vyzývala české obyvatelstvo, aby s Němci nemělo žádné slitování a pomstilo se jim za šest let teroru a okupace. Svůj podíl na tom nesl i prezident Edvard Beneš, který ve svých projevech v květnu 1945 hovořil o německém národě jako o lidské nestvůře, kterou je třeba definitivně zlikvidovat, přičemž nepadla ani zmínka o německých antifašistech, kteří po celou dobu války byli loajální Československu.⁴⁵ Mnoho Němců spáchalo v prvních poválečných dnech sebevraždu. Nejistota, obavy z budoucnosti a pocity viny vykonaly své. Odhadem si vzalo život na pět tisíc Němců.⁴⁶

Značně nepřehledná situace panovala v československém pohraničí – současně tam působilo hned několik subjektů (správní komise, národní výbory, československá armáda, Rudá armáda, oddíly revolučních gard, partyzánské skupiny), které o sobě navzájem mnohdy nevěděly a jejichž postup vůči německému obyvatelstvu byl dosti odlišný a kompetence nepřilíš vyjasněné. Situaci nenapomáhal ani příchod nových osídlenců, kteří obsazovali posty v nově ustanovovaných správních úřadech, a jejich neznalost místních poměrů.⁴⁷

Vůči německému obyvatelstvu začaly v prvních dnech po osvobození platit různé restrikce a opatření – téměř totožné s těmi, které Třetí říše uplatňovala vůči Čechům v Protektorátu Čechy a Morava. Německému obyvatelstvu bylo zakázáno pohybovat se mimo území své domovské obce, navštěvovat veřejná prostranství (parky, lesy), vycházet v nočních hodinách či používat veřejnou hromadnou dopravu. Pro Němce byly vymezeny krátké časové úseky, ve kterých směli navštěvovat lékaře, služby nebo nakupovat. Na oděvu museli nosit viditelné označení – zpravidla bílou nebo žlutou pásku, prokázání antifašisté nosili pásku červenou. Mezi další opatření patřilo i soustředování německého obyvatelstva

⁴⁴ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 9–10.

⁴⁵ Brandes, *Cesta k vyhnání 1938–1945*, 332.

⁴⁶ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 55.

⁴⁷ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 11.

do sběrných táborů a podobných zařízení. Původně měly být soustřeďovány pouze osoby s nacistickou minulostí, avšak v praxi se v táborech často ocitali i ti Němci, kteří se vůči republice za druhé světové války nijak neprovinili, ale pro svou národnost byli například sebráni při zátazích v ulicích měst.⁴⁸ Později však tábory začaly sloužit jako místa dočasného zadržení Němců před vysídlením. Od konce května 1945 začala vznikat internační a sběrná střediska téměř v každé lokalitě, kde se nacházelo početné německé obyvatelstvo. Ve městech a obcích docházelo k zátahům, při nichž byli Němci přesouváni do sběrných táborů a jejich majetek zabavován.⁴⁹

Tábory byly zřizovány národními výbory a bezpečnostními úřady, které měly dbát na jejich hospodaření, střežení a zajištění táborů po stránce hygienické, zdravotní a zásobovací. Pro jejich zřizování byly využívány různé prostory, především v důsledku přeplněných věznic – kasárny, pracovní tábory, různé „výchovné“ tábory a podobně. Od konce května 1945 vzniklo dle dostupných dat v českých zemích okolo 500 táborů (přibližně 300 v Čechách a 200 na Moravě a ve Slezsku), postupně ale jejich počet klesal v důsledku jejich rušení nebo slučování. Při jejich zřizování panoval chaos v označení těchto táborů – existovaly tábory koncentrační, zajišťovací, internační, sběrné, kárné, později při jejich slučování vznikaly internační a pracovní tábory, sběrné a internační tábory a podobně. V českém pohraničí se větší táborové objekty nacházely mimo jiné i na Děčínsku, v Ústí nad Labem, v Liberci, na Trutnovsku, v podhůří Orlických hor a v blízkosti Českých Budějovic, menší pak byly zřizovány téměř ve všech okresech s početným německým obyvatelstvem.⁵⁰

Německé obyvatelstvo, internované v táborech, bylo nasazováno na práce po celé republice, především na odklizení sutin a odstraňování pozůstatků války. Bylo totiž třeba využít početné pracovní síly, než bude odsunuta z republiky.⁵¹ Životní podmínky v táborech se nacházely na velmi špatné úrovni. Nekvalitní a nedostatečná strava měla negativní vliv na zdravotní stav internovaných, zařízeními se šířily nakažlivé nemoci, kterým oslabené organismy snadno podléhaly. Platil všeobecný nedostatek léků, oděvů či lékařského personálu. Je ale nutné dodat, že nedostatek potravin a léků byl důsledek

⁴⁸ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 12.

⁴⁹ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 66.

⁵⁰ Tomáš Staněk, *Tábory v českých zemích 1945–1948* (Šenov u Ostravy: Tilia, 1996), 27–30.

⁵¹ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 12–13.

války a netýkal se pouze sběrných táborů, ale celého Československa.⁵²

Fyzická i psychická zátěž měla za následek, že u mnoha lidí v táborech se začínaly projevovat deprese a duševní choroby, které často vedly i k sebevraždám. Ačkoliv platily zákazy hrubého zacházení s internovanými, vynucování přiznání násilím a podobně, na jejich dodržování se téměř nedbalo. Na denním pořádku tak bylo bití a mučení, šikana, ponižování, kolikrát i usmrcení v důsledku týrání. Násilnosti páchali příslušníci Rudé i československé armády i dozorčí personál.⁵³

Samotný tzv. divoký odsun německého obyvatelstva z Československa započal v květnu 1945 a byl ukončen na začátku srpna téhož roku. Odsun se měl týkat především říšských Němců, osob nastěhovaných na československé území po říjnu 1938 a německých uprchlíků, kteří utíkali před postupující východní frontou. Odsunováni byli ale i starousedlíci z pohraničních oblastí, příslušníci smíšených manželství i to české obyvatelstvo, které mělo k Němcům blízko nebo přímo získalo německé občanství.⁵⁴

Vypjatá situace ve vnitrozemí, obzvláště v Praze, Brně a Jihlavě, kde se první odsuny prolínaly s osvobozovacími boji, se postupem času rozšířila i do pohraničí a oblasti severní a jižní Moravy. Němci určení k odsunu se o rozhodnutí dovídali jen několik desítek minut předem.⁵⁵ Poté, co byli nuceni v krátkém časovém rozmezí opustit své domovy, byli podrobeni kontrole osobních věcí, které si stačili vzít. Místní úřady povolovaly vzít si s sebou zavazadla o maximální hmotnosti 60 kilogramů (v praxi to bylo mnohem méně), zásoby jídla na týden, z cenností pouze snubní prsteny. Ostatní majetek, včetně vkladních knížek a šperků, musel být odevzdán. Poté byly osoby určené k odsunu zařazeny do pěších kolon nebo železničních transportů. Avšak špatná koordinace divokého odsunu způsobila, že transporty byl ochoten přijímat pouze Sovětský svaz. Ten odsunuté německé obyvatelstvo (přibližně 660 000 osob⁵⁶) nasadil na práce přímo ve svých okupačních zónách v Německu a Rakousku, nebo je převážel za prací až do samotného Sovětského svazu.⁵⁷

Divoký odsun provázely excesy armády, revolučních gard, partyzánských skupin i československého obyvatelstva páchané na Němcích, které se kolikrát neobešly bez ztrát

⁵² Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 12–13.

⁵³ Staněk, *Tábory v českých zemích 1945–1948*, 75–77.

⁵⁴ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 72.

⁵⁵ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 13–14.

⁵⁶ Němeček, *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, 87.

⁵⁷ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 72–74.

na životě. Jednu z nejtragičtějších akcí divokého odsunu představoval pochod dvacetitísícového davu Němců z Brna do Rakouska, při kterém přišlo o život přes 600 lidí.⁵⁸ Určitý mezník v provádění divokého odsunu představovala až Postupimská konference konaná v červenci a srpnu 1945, během které se řešilo vysídlení německého obyvatelstva z Československa. Nótou, zaslanou dne 5. srpna, vyzvaly velmoci politické představitele Československa, aby zastavili odsunové akce, což bylo také učiněno, ačkoliv na některých místech pokračovaly v menší míře dál.⁵⁹ Postupimská konference dále rozhodla, že zbytek německého obyvatelstva je třeba odsunout do Německa, ale musí tak být učiněno spořádaně.⁶⁰

Nelze přesně zjistit, kolik německých obyvatel bylo v rámci divokého odsunu nuceno opustit republiku. Zdroje československé armády však uvádí, že do konce července bylo odsunuto na 560 000 Němců, a do konce roku 1945 opustilo Československo přibližně 800 000 osob německé národnosti.⁶¹

2.2 Osvobození Ústí nad Labem a divoký odsun německého obyvatelstva

Na počátku května, kdy již bylo jisté, že se blíží konec války, se ústečtí Češi a němečtí antifašisté začali scházet na tajných jednáních o převzetí městské a okresní správy, ze kterých vzešel a byl ustanoven v noci ze 7. na 8. května 1945 Revoluční národní výbor v čele s Františkem Hájkem. Ještě téhož dne se novému správnímu orgánu vzdala celá ústecká německá policie i samotný starosta Franz Czermak, který do jeho rukou předal i vojenskou vysílačku, prostřednictvím které se ústečtí občané dozvěděli o převzetí správy Revolučním národním výborem.⁶² V ústecké pohraniční oblasti vznikaly na základě poslechu zahraničního rozhlasu ilegální národní výbory již na přelomu let 1944 a 1945 (například na Mostecku či Duchcovsku). Avšak z důvodu nepočetného českého obyvatelstva se tento proces v Ústí nad Labem uskutečnil až na samotném konci války. Z tohoto důvodu byli rovněž do služeb Revolučního národního výboru přizváni i prověřeni němečtí antifašisté a němečtí sociální demokraté (ačkoliv se nestali jeho členy), aby pomohli převzít správu nad městem a začít s jeho poválečnou obnovou.⁶³

⁵⁸ Němeček, *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, 88.

⁵⁹ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 15.

⁶⁰ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 92.

⁶¹ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 16–17.

⁶² Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 215–216.

⁶³ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 49–51.

Ačkoliv předání města do českých rukou bylo provedeno poklidně (i německé obyvatelstvo se chovalo ukázněně), bezpečí města bylo narušeno ustupujícími kolonami jednotek SS před Rudou armádou v noci na 9. května. Ve městě docházelo k dopravním nehodám a zablokování únikových cest z města. Na mnoha místech rovněž docházelo k přestřelkám mezi jednotkami SS a ústeckým obyvatelstvem. Dne 9. května 1945 dorazilo do Ústí nad Labem hlavní jádro sovětských tanků a Rudé armády.⁶⁴

Národní výbor se v prvních poválečných dnech musel potýkat s řadou problémů – město bylo zničeno dubnovými nálety spojeneckých letadel, na dobré úrovni nebyla ani zásobovací či dopravní situace. S poválečnou obnovou pomáhali i navracející se ústečtí starousedlíci, kteří opustili město po roce 1938. Přebírali do svých rukou původní české podniky a snažili se o co nejrychlejší obnovu jejich chodu. Zajímavostí je, že v Ústí nad Labem nedocházelo bezprostředně po válce k divokému odsunu německého obyvatelstva a násilí páchané na něm (výjimku představovaly policejní razie proti členům organizací SS, SA a Wehrwolf). Naopak, němečtí úředníci a německá pracovní síla zůstávali ještě několik dní po skončení války ve svých funkcích. Dělo se tak především z nízkého počtu českého obyvatelstva ve městě (ke konci války zde žilo okolo dvou tisíc Čechů). Naopak v prvních poválečných dnech byly nejživelnější divoké odsuny prováděné v českém vnitrozemí, kde se nacházelo početné české obyvatelstvo a vůči tomu německému bylo v početní převaze. Samotný divoký odsun v Ústí nad Labem byl také posléze prováděn především novými osídlenci a příslušníky Rudé a československé armády, starousedlíky jen v nepatrném měřítku.⁶⁵

Personální změna nastala až v polovině května s příchodem ústeckých starousedlíků a nových osídlenců z českého vnitrozemí. Revoluční národní výbor, který již nestačil na správu nejen města, ale i okresu, byl dne 16. května 1945 nahrazen Místním národním výborem v čele s Josefem Vondrou a Okresním národním výborem s předsedou Františkem Hájkem.⁶⁶ Příchodem nových obyvatel se v Ústí nad Labem stále více začala projevovat občanská a politická různorodost a zájmy jednotlivých politických stran. Dne 15. července 1945 byly proto vyhlášeny volby do Místního národního výboru za účelem nového složení jeho členů. Komunistická strana Československa a národní

⁶⁴ Detlef Brandes, Edita Ivaničková a Jiří Pešek, *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou* (Bratislava: Veda, 1999), 158–159.

⁶⁵ Filip Stojaník, *Kapitoly z dějin Ústecka (1945–1989): kultura, lidé, společnost* (Ústí nad Labem: Filozofická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2018), 18–19.

⁶⁶ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 51–52.

socialisté získali po pěti členech, sociální demokracie byla zastoupena čtyřmi členy.⁶⁷

Jelikož se počátkem června 1945 na Ústecku nenacházelo ještě ani 25 % českého obyvatelstva, nahradila Okresní národní výbor ve funkci Okresní správní komise (ty byly zřizovány namísto okresních národních výborů, pokud v pohraničí stále převažovalo německé či maďarské obyvatelstvo – tedy obyvatelstvo státně nespolehlivé), která fungovala až do 30. září 1945, kdy proběhly volby do nového Okresního národního výboru.⁶⁸

Bezpečnost v ústeckém okrese měly zajišťovat především jednotky Rudé armády, které do 10. května obsadily celý okres. Jelikož Ústí nad Labem nebylo vojensky osvobozeno či dobýváno, byla zde zajištěna jen rámcová ochrana města. S pobytem sovětských jednotek v Ústí nad Labem vyvstala řada problémů. Jedním z nich byla obrovská bytová nouze (téměř největší v Československu), která byla ještě umocněna dubnovými nálety a zničením stovek obytných domů. Němci museli uvolňovat sovětským vojákům i nově přichozím Čechům byty a domy tím způsobem, že docházelo k sestěhování německých rodin. Bytová krize vrcholila ke konci září 1945, kdy mělo do města dorazit dalších osm tisíc sovětských vojáků (v té době se přitom v Ústí nad Labem nacházelo již okolo 30 000 Čechů). Samotný Místní národní výbor zaslal žádost Ministerstvu národní obrany, aby pozastavilo příchod dalších důstojníků, neměl-li být ohrožen chod průmyslových podniků a továren.⁶⁹

Další problém pobytu sovětského vojska představovaly jeho excesy páchané na ústeckém obyvatelstvu. Vojáci se dopouštěli rabování domů místního obyvatelstva, krádeží jízdních kol či šperků i vražedných přepadení a násilností na ženách. Viníci mnohdy nebyli dopadeni a potrestáni, jelikož oběti váhali s nahlášením sovětských zločinů.⁷⁰

Vedle sovětských jednotek rozvíjely svou činnost v ústecké oblasti i tzv. revoluční gardy (známé byly oddíly *Železo*, *Toledo* a *Albatros*), které zde působily po 20. květnu. Tyto gardy prováděly rozsáhlé čistky německého obyvatelstva, které se vyznačovaly velmi tvrdými a nekompromisními zásahy vůči Němcům, které je kolikrát stály i život. Na denním pořádku se stalo rabování německých domů a bytů, vyhánění německých obyvatel z obcí a měst v ústecké pohraničí oblasti a obohacování se jejich majetkem

⁶⁷ František Roček, *Ústecké lágry* (Ústí nad Labem: AOS Publishing, 2015), 17.

⁶⁸ *Ibid.*, 17.

⁶⁹ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 222–223.

⁷⁰ Brandes, Ivaničková a Pešek, *Vynútený rozchod*, 159.

ve svůj prospěch.⁷¹ Působení těchto oddílů na Ústecku od konce května do července 1945 zapříčinilo četné sebevraždy německého obyvatelstva. V samotném Ústí nad Labem páchalo sebevraždu okolo deseti Němců denně. Když jejich počet stále stoupal, musela policie nakonec vydat příkaz k uzavření plynu ve městě, aby se zamezilo dalším. Činnost revolučních gard však nebyla jedinou příčinou vysokého počtu sebevražd. Pro většinu německého obyvatelstva znamenal konec války a porážka nacismu těžkou životní situaci. Navíc příchod českých obyvatel do pohraničí u Němců akorát zvyšoval beznaděj a strach z odplaty.⁷²

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, Ústí nad Labem se stalo před koncem války útočištěm mnoha německých uprchlíků prchajících před východní frontou. Stovky až tisíce těchto běženců stačily opustit město ještě předtím, než byly dne 28. května 1945 uzavřeny československé státní hranice. Pravděpodobně jako jediní nebyli omezováni v tom, jaký majetek si mohou odvézt s sebou.⁷³

Již od počátku nuceného vysídlování sudetských Němců z Ústí nad Labem existovaly tendence a snahy tento proces koordinovat, avšak mnohé místní národní výbory a okresní správní komise v ústecké oblasti se v tomto období teprve ustanovovaly a nebyly schopny současně organizovat odsun německého obyvatelstva. To způsobilo značně nepřehlednou situaci, avšak i přesto odsun stále nabíral na intenzitě.⁷⁴ Již v květnu docházelo k zatýkání německých nacistických pohlavárů, členů NSDAP a německého obyvatelstva, které se za dob okupace provinilo vůči Československu spoluprací s hitlerovským režimem.⁷⁵ Zatýkání se ale nevyhnulo ani to německé nebo české obyvatelstvo, které se provinilo hospodářskými nebo kriminálními delikty (černý trh s potravinami, rozkrádání majetku po Němcích, hovor s internovanými zajatci a předávání jim balíčků či potravin).⁷⁶

Samotný divoký odsun v Ústí nad Labem byl zahájen dne 4. června. Tento den bylo vysídleno prvních více než 1 300 osob, převážně internovaných zajatců – příslušníků SS, SA, NSDAP a členů politické strany SdP. Od této doby odsun pokračoval poměrně rychlým tempem, jen v červnu bylo vypraveno okolo 13 vlakových a lodních transportů,

⁷¹ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 55–57.

⁷² Brandes, Ivaničková a Pešek, *Vynútený rozchod*, 160.

⁷³ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 231–232.

⁷⁴ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 62–63.

⁷⁵ Roček, *Ústecké lágry*, 22.

⁷⁶ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 69–70.

údajně velmi krutým způsobem.⁷⁷ Při Okresní správní komisi byl zřízen Zvláštní osídlovací referát, který rozhodoval, jaké osoby měly být v jakém pořadí odsunuty. Do transportů neměli být prozatím zařazováni prokázaní němečtí antifašisté, příslušníci národnostně smíšených manželství a nepostradatelná pracovní síla. Německé obyvatelstvo, které teprve čekalo, až bude zařazeno do transportu, bylo nasazováno na práce při odklizení trosk po bombardování Ústí nad Labem.⁷⁸

Důraz na co nejrychlejší odsun sudetských Němců se zdatelně zvýšil po událostech dne 31. července 1945. Toho dne došlo k explozi muničního skladu v ústecké části Krásné Březno, při níž přišlo o život nejméně 27 lidí a několik desítek jich bylo zraněno.⁷⁹ Ústeckou společností začal rychle převládat názor, že za výbuchem stojí německé obyvatelstvo. Ten den se zapsal do dějin jako tzv. ústecký masakr. Ústečtí Němci byli fyzicky napadáni českým obyvatelstvem, házení z mostu dr. Edvarda Beneše do Labe a následně topeni. Ti, kteří se snažili davu utéct, se stali oběťmi střelby.⁸⁰

Represálie vypukly ve stejnou dobu i na ústeckém hlavním nádraží a na Tržním, dnešním Mírovém náměstí, kde byli Němci kamenováni dlažebními kostkami. Češi také násilím vnikali do domů a bytů Němců. Pořádek ve městě zjednaly až jednotky československé armády. Téhož dne byl vyhlášen výjimečný stav, pod výhružkou trestu smrti bylo zakázáno srocování a vycházení po 20. hodině.⁸¹ Ačkoliv byl výjimečný stav odvolán již ráno 2. srpna 1945, Němci v Ústí nad Labem se ukrývali ještě po dobu jednoho týdne a někteří se ze strachu před opakováním represí nedostavili do zaměstnání.⁸²

Počty obětí ústeckého masakru se různí v závislosti na zdrojích. Nejvíce pravděpodobným odhadem je přibližně 80–100 osob.⁸³ Tato událost se zapsala jako jeden z největších excesů spáchaný na německém obyvatelstvu v celém Československu. Je nutno ovšem dodat, že jeho pachatelé nebyli ústečtí Češi – ti se naopak snažili německým občanům pomoci.

⁷⁷ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 72.

⁷⁸ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 232.

⁷⁹ Pamětní kniha dopravního staničního úřadu Č.S.D. Krásné Březno, Badatelna.eu (1945): 5, <http://www.badatelna.eu/fond/2284/reprodukce/?zaznamId=1042911&reproId=1008239> (staženo 11. dubna 2021).

⁸⁰ Jan Havel, Vladimír Kaiser a Otfried Pustejovsky, *Stalo se v Ústí nad Labem 31. července 1945* (Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2005), 20–22.

⁸¹ *Ibid.*, 23–25.

⁸² *Ibid.*, 42.

⁸³ Stojaník, *Kapitoly z dějin Ústecka*, 25.

Jednalo se především o československé a sovětské vojáky a příslušníky revolučních gard.⁸⁴

K internaci zatčených Němců byly Okresní správní komisi zřízeny dva internační tábory – na Skřivánčím poli a ve Všebořicích, které za nacistické okupace původně sloužily jako zajatecké tábory pro sovětské vojáky. Internační doba zajatců v táboře se lišila v závislosti na tom, kdy byli předvoláni k litoměřickému mimořádnému lidovému soudu. Tam byli buď odsouzeni a umístěni do řádných věznic, nebo propuštěni a přednostně zařazeni do nejbližšího transportu.⁸⁵

Životní podmínky v obou táborech byly na velmi špatné úrovni. Až do zimy v roce 1945 nedisponovaly obě zařízení dostatkem finančních prostředků k zabezpečení jejich chodu, což se projevovalo absolutním nedostatkem potravin pro internované osoby. Na pozice personálu táborů se hlásili často jedinci, kteří chtěli svou funkci využít k odplatě vůči německému obyvatelstvu. Kontroverzní osobou v ústeckých dějinách se stal komunista Josef Duda, který se i veřejně chlubil, že se v ústeckých táborech podílel na vraždách internovaných Němců. Na denním pořádku bylo i znásilňování žen táborovými dozorci, týrání a vydírání zajatců.⁸⁶ Tábory rovněž nechvalně prosluly vysokými počty úmrtí. Ty byly jen v menší míře důsledkem násilného zacházení dozorců se zajatci, převážně se jednalo o smrt v důsledku epidemií, podvýživy a vyčerpání.⁸⁷ Jen do konce roku 1945 zemřelo v táborech na 286 internovaných osob. Po celou dobu jejich existence prošlo oběma tábory dohromady 5 532 osob.⁸⁸ Internační tábor Všebořice ukončil svou činnost v lednu 1946, tábor na Skřivánčím poli byl zrušen v prosinci téhož roku.⁸⁹

Rozhodnutí Postupimské konference o zastavení živelného odsunu německého obyvatelstva ovlivnilo i Ústí nad Labem – transporty s Němci byly zredukovány, ovšem nikoliv zastaveny. Odsuny v ústecké oblasti pokračovaly v menší míře i nadále. Do konce roku 1945 bylo z Ústí nad Labem vyhnáno násilnou formou na 30 000 osob německé národnosti.⁹⁰

⁸⁴ Stojaník, *Kapitoly z dějin Ústecka*, 25.

⁸⁵ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 231.

⁸⁶ Brandes, Ivaničková a Pešek, *Vynútený rozchod*, 162.

⁸⁷ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 62.

⁸⁸ Brandes, Ivaničková a Pešek, *Vynútený rozchod*, 162.

⁸⁹ Roček, *Ústecké lágry*, 59–60.

⁹⁰ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 232.

3 Organizovaný odsun sudetských Němců

3.1 Organizovaný odsun německého obyvatelstva z Československa

K organizovanému odsunu německého obyvatelstva napomohla Postupimská konference, na níž představitelé vítězných mocností – tedy Velké Británie, Spojených států a Sovětského svazu – zkritizovali dosavadní průběh odsunu Němců z Československa. Takzvaný divoký odsun měl být zastaven a nahrazen umírněnou formou.⁹¹ I samotný Sovětský svaz, který jako jediný byl ochotný přijímat ve své okupační zóně německé obyvatelstvo vysídlené divokým odsunem, zaslal dne 21. prosince 1945 nótu československému Ministerstvu zahraničí, že i on pozastavuje přijímání transportů s Němci z technických a organizačních důvodů. Dne 20. listopadu 1945 vydala Spojenecká kontrolní komise plán na odsun německého obyvatelstva z Československa, Rakouska, Polska a Maďarska. Z Československa mělo být odsunuto na 2 500 000 Němců, z čehož 1 750 000 osob mělo být vysídleno do americké okupační zóny a 750 000 osob do sovětské.⁹²

Je nutno dodat, že i československá vláda již od června 1945 intenzivně pracovala na přípravě organizovaného odsunu. Ve vydávaných směrnicích stanovila, že nejprve měli být odsunuti Němci z vnitřních národnostních ostrovů ve vnitrozemí a poté postupně z oblastí směrem k pohraničí. V podstatě mělo být odsunuto veškeré německé obyvatelstvo s výjimkou těch, kteří po celou dobu okupace zůstali loajální Československé republice a nesympatizovali s nacistickým režimem. Druhou výjimku tvořili Němci, kteří pro Československo představovali prozatím nepostradatelnou pracovní sílu.⁹³ Dne 30. října 1945 navíc vstoupil v platnost dekret o konfiskaci nepřátelského majetku⁹⁴, který konfiskoval movitý i nemovitý majetek všem osobám německé národnosti s výjimkou prokázaných antifašistů.⁹⁵

Dne 14. prosince byla československou vládou schválena směrnice k provádění organizovaného odsunu. Odsun náležel do kompetence Ministerstva vnitra v čele s Václavem Noskem za spoluúčasti národních výborů, úřadů národní bezpečnosti

⁹¹ Němeček, *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, 93.

⁹² Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 23–24.

⁹³ *Ibid.*, 20.

⁹⁴ Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-108> (staženo 6. března 2021).

⁹⁵ Němeček, *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, 95–96.

a osídlovacích úřadů. Nedílnou součástí vysídlení německého obyvatelstva z Československa byla spolupráce s vítěznými velmocemi, které v Německu vykonávaly zákonodárnou i výkonnou moc a zabezpečovaly přijetí transportů s odsunutými Němci.⁹⁶

Celý proces organizovaného odsunu byl rozdělen do tří fází. První fáze zahrnovala období od ledna 1946 do poloviny téhož roku, během níž mělo být odsunuto veškeré obyvatelstvo německé národnosti podle stanovených kvót pro jednotlivé okresy. Ve druhé fázi měli být vysídleni zbývající Němci kromě prokázaných antifašistů a příslušníků národnostně smíšených manželství. Třetí fáze se týkala Němců, kteří představovali nezbytnou pracovní sílu v Československu a specialisty v průmyslových oborech a zemědělství.⁹⁷

Organizovaný odsun byl zahájen dne 25. ledna 1946, kdy z Československa vyjel první transport s 1 209 sudetskými Němci do americké okupační zóny v Německu. Od té doby bylo vypraveno až šest transportů denně, které směřovaly do amerického pásma. Avšak v důsledku jeho přelidnění byly počty transportů od 15. června postupně snižovány, až 30. listopadu úplně ustaly a byly na čas pozastaveny. Naopak dne 10. června byl zahájen odsun i do sovětské zóny, kam směřovalo okolo šesti transportů denně.⁹⁸ V Československu se mezitím stále stupňovaly požadavky na co nejrychlejší odsun německého obyvatelstva, především z důvodu jeho chování – Němci záměrně ničili a poškozovali svůj majetek, který měl být zkonfiskován, a ukrývali cennosti, pro které by se případně v budoucnu mohli vrátit.⁹⁹

Pro potřeby organizovaného odsunu bylo po celé republice zřízeno okolo 104 sběrných středisek s kapacitou nejméně 1 200 osob, které byly potřebné pro vytvoření jednoho transportu. Střediska byla rozmístěna rovnoměrně podél železničních tratí v oblastech s početným německým obyvatelstvem. Německé obyvatelstvo určené k odsunu bylo shromážděno na určeném místě, kde bylo vyrozuměno o místě a času jejich odsunu z republiky. Zároveň mu byly sděleny informace, jaký majetek si může vzít s sebou a na jaké předměty se vztahuje zákaz vývozu. V den odsunu byli Němci podrobeni osobní prohlídce a odvezeni do sběrného střediska, ve kterých byli následně přiřazeni do konkrétního transportu.¹⁰⁰ Ve sběrném středisku nastoupilo německé obyvatelstvo

⁹⁶ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 22.

⁹⁷ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 169.

⁹⁸ Milan Sládek, *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946* (Praha: Pragma, 2002), 149.

⁹⁹ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 179.

¹⁰⁰ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 26–28.

do osmidenní karantény, aby do transportů nebyly zavlečeny infekční choroby, které by se mohly následně rozšířit v jednotlivých okupačních pásmech v Německu. Po dobu transportu byl navíc v každém vagoně přítomen zdravotnický personál. Ze strany úřadů ale často docházelo k nepřístojnému zacházení vůči německému obyvatelstvu – německý majetek byl drancován, jejich byty a domy násilně zabírány. Docházelo ke krádežím cenností, před zařazením do odsunu bylo Němcům zabavováno i povolené vybavení (oděvy, obuv, drobný nábytek i potraviny). Německé rodiny také byly i přes nařízení rozdělovány a vysídlovány v odlišných transportech. Neojedinělé bylo i násilí a šikana německého obyvatelstva.¹⁰¹

V rámci organizovaného odsunu bylo dle československých údajů v roce 1946 vysídleno 1 856 612 osob německé národnosti, z čehož 1 222 628 osob bylo transportováno do americké a 633 984 osob do sovětské okupační zóny.¹⁰² Poslední transport německého obyvatelstva byl vypraven 29. října 1946 z Karlových Varů. Ačkoliv političtí představitelé Československa v té době uváděli, že se v republice nachází ještě 103 000 osob určených k odsunu, tak k jeho obnovení v takovém rozsahu v roce 1947 již nedošlo.¹⁰³

Během následujícího roku byli do okupačních pásem v Německu transportováni především rodinní příslušníci, kteří byli od svých rodin odděleni v důsledku druhé světové války a divokého odsunu, a prokázaní antifašisté, kteří se během války neprovinili vůči republice. Celkem bylo takto dodatečně vysídleno okolo 80 000 Němců.¹⁰⁴ Dne 12. října 1947, kdy byl odsun oficiálně prohlášen za ukončený, se v Československu nacházelo přibližně 192 000 osob německé národnosti.¹⁰⁵

Německé obyvatelstvo (převážně antifašisté, kteří ale získali československé občanství) opouštělo Československo i v následujících několika letech – odcházelo především za svými rodinami, ale také z důvodu jeho diskriminace. Na Němce bylo i nadále pohlíženo jako na státně nespolehlivé osoby. Protiněmecké nálady v české společnosti byly stále velmi silné a často docházelo k diskriminaci Němců jak na pracovištích, tak i na veřejnosti. Postupných dalších úlev se neměli dočkat ani prověřeni němečtí antifašisté –

¹⁰¹ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 172–173.

¹⁰² Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 29.

¹⁰³ *Ibid.*, 34.

¹⁰⁴ Tomáš Staněk, *Německá menšina v českých zemích 1948–1989* (Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku: Panevropa, 1993), 28.

¹⁰⁵ Sládek, *Němci v Čechách*, 150.

ani u nich se nepočítalo například s poskytnutím politických práv.¹⁰⁶ Podíl německého obyvatelstva na veřejném životě byl nadále velmi omezen, němčina byla zakázána na veřejnosti i ve styku s úřady.¹⁰⁷ Přítomnost Němců v pohraničních oblastech stále vyvolávala konflikty a české obyvatelstvo, především novoosídlenci, kteří do pohraničí přicházeli po druhé světové válce, volali po důsledném „odněmčení“ těchto oblastí. Jejich averze směřovala i proti těm Čechům, kteří s Němci a jejich osudy vyjadřovali soucit a sympatie.¹⁰⁸ Na přelomu let 1947 a 1948 sice došlo ke zmírnění diskriminace v sociální oblasti (došlo ke zrušení zvláštních přidělů potravin pro německé obyvatelstvo), ale na zásadnější změny si Němci museli počkat až do roku 1950, kdy komunistický režim zrovnoprávnil v právní a sociální oblasti německé obyvatelstvo s československým.¹⁰⁹

Údaje o počtech odsunutých Němců v roce 1946 v rámci organizovaného odsunu se různí v závislosti na tom, zda pocházejí z československých nebo západních zdrojů. Nejčastěji se však uvádí, že ke dni 1. listopadu 1946 bylo z Československa vysídleno 2 170 598 osob německé národnosti, z čehož 1 420 598 osob směřovalo do americké okupační zóny a 750 000 do sovětské okupační zóny.¹¹⁰ Počet německého obyvatelstva v Československu po ukončení organizovaného odsunu čítal okolo 192 000 osob. Tento počet byl poměrně zanedbatelný ve srovnání s rokem 1930, kdy počet osob německé národnosti v Československu činil 3 318 445.¹¹¹

3.2 Průběh organizovaného odsunu sudetských Němců z Ústí nad Labem

Postupimská konference a její rozhodnutí o odsunu německého obyvatelstva spořádanou formou znamenala zlom v nuceném vysídlování sudetských Němců a jeho konec i v Ústí nad Labem, i když k němu nadále docházelo i po srpnu 1945, ačkoliv v menší míře. Ke konci roku 1945 bylo z města vysídleno okolo 30 000 Němců.¹¹² Mezi nimi se však nacházeli i antifašisté, kteří pro své vlastní dobro odcházeli do Německa. Na přelomu let 1945 a 1946 československá vláda zveřejnila směrnice k provádění organizovaného odsunu Němců, přičemž počítala s jeho zahájením již začátkem roku 1946.¹¹³

¹⁰⁶ Staněk, *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, 39.

¹⁰⁷ Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, 258.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 265.

¹⁰⁹ Kučera, *Odsun nebo vyhnání?*, 35.

¹¹⁰ Staněk, *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, 21.

¹¹¹ Sládek, *Němci v Čechách*, 151.

¹¹² Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 232.

¹¹³ *Ibid.*, 232.

Organizovaný odsun německého obyvatelstva měl probíhat ve třech etapách. V první etapě mezi lednem a červnem 1946 mělo být odsunuto celkem 54 096 sudetských Němců ze všech osmi politických okresů ústecké pohraniční oblasti (Děčín, Ústí nad Labem, Teplice-Šanov, Bílina, Litoměřice, Chomutov, Duchcov, Most), ústecký okres se na tomto počtu podílel celkem 22 604 osobami.¹¹⁴ Zvláště v této pohraniční oblasti platil zákaz odsunu kvalifikované německé pracovní síly z těch podniků a továren, které měly zůstat v provozu i nadále. Ve druhé etapě byli vysídleni zbylí Němci, kromě antifašistů a německých specialistů s rodinami a příslušníků národnostně smíšených manželství. Tato etapa měla být ukončena odsunem toho německého obyvatelstva, které bylo nasazeno na práce v československém vnitrozemí. Třetí etapa odsunu počítala s vysídlením kvalifikované pracovní síly a specialistů zaměstnaných v zemědělství a průmyslových odvětvích. V rámci druhé a třetí etapy bylo z ústeckého okresu vysídleno celkem 29 351 Němců, z celé ústecké pohraniční oblasti to posléze bylo 205 714 osob německé národnosti.¹¹⁵

Německé obyvatelstvo určeno k odsunu bylo nejprve transportováno do internačního střediska ve Všebořicích, které se 26. ledna 1946 kromě nemocničního oddělení sloučilo s bývalým zajateckým táborem na Skřivánčím poli. Z důvodu malého množství českých lékařů v Ústí nad Labem a celém okrese působili v táboře především němečtí lékaři, kteří zároveň představovali tu nepostradatelnou pracovní sílu, která měla být odsunuta co nejpozději. U internovaných osob dbala Okresní správní komise především na jejich vybavení – hlavně v zimních měsících museli být řádně oblečeni a obuti. Nedostatky v této oblasti, které by zjistily přejímací orgány na státních hranicích, by totiž představovaly navrácení těchto Němců zpět do Československa.¹¹⁶

Těsně před zahájením první etapy organizovaného odsunu – ke konci ledna 1946 – se v táboře na Skřivánčím poli nacházelo 2 720 internovaných osob, z čehož 1 881 osob byli muži a 839 osob představovaly ženy.¹¹⁷ Ačkoliv byl tábor zrušen až v prosinci 1946, svou činnost ukončil již několik měsíců předtím, kdy stále ještě probíhaly dodatečné odsuny, ale služby tábora již nebyly potřebovány.¹¹⁸

¹¹⁴ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 125.

¹¹⁵ *Ibid.*, 125.

¹¹⁶ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 233.

¹¹⁷ Roček, *Ústecké lágry*, 63.

¹¹⁸ *Ibid.*, 73.

Ačkoliv první transport v rámci organizovaného odsunu německého obyvatelstva byl vypraven již 24. ledna 1946 z Mariánských lázní, z důvodu pozastavení přijímání transportů do sovětského okupačního pásma byl odsun v ústecké pohraniční oblasti, která se sovětským pásmem přímo sousedila, zahájen až v únoru téhož roku. Toto datum se však týkalo například politických okresů Teplice-Šanov nebo Chomutov – v ústeckém okrese došlo k zahájení odsunu až v dubnu. Nicméně, vysídlení německého obyvatelstva z ústeckého okresu probíhalo bez závažnějších problémů, na rozdíl od okresu Chomutov, který se musel potýkat s nedostatkem bezpečnostních jednotek zajišťujících odsun či například nepřesnou evidencí osob určených k odsunu, bytů a majetku.¹¹⁹

V okrese Ústí nad Labem se jakožto v průmyslové oblasti dbalo především na to, aby odsunem nedocházelo k narušování průmyslové výroby a celkově k ekonomickým ztrátám. Do prvních transportů proto byly především zařazovány osoby v neproduktivním věku. Každý transport měl odsunout na 1 200 osob německé národnosti.¹²⁰ První transport organizovaného odsunu z města Ústí nad Labem byl vypraven 8. dubna 1946. Během tohoto a následujícího měsíce bylo vypraveno dalších sedm transportů směřujících do americké okupační zóny, jelikož sovětské pásmo stále pro svou přeplněnost transporty z Československa nepřijímalo. To se změnilo až 14. června, od té doby pokračoval odsun z Ústí nad Labem v plynulém a rychlém tempu až do 24. listopadu. Toho dne odjel z ústeckého nádraží poslední, v pořadí 34. transport.¹²¹

V období od 8. dubna do 24. listopadu 1946 bylo z ústeckého okresu odsunuto celkem 42 618 osob německé národnosti, z čehož 14 263 osob bylo vysídleno do americké okupační zóny a 28 355 osob do sovětské.¹²² V okrese po ukončení odsunu v listopadu 1946 zůstalo 7 494 Němců, především němečtí antifašisté a specialisté s rodinami a příslušníci národnostně smíšených manželství. I tak Ústí nad Labem společně s Teplicemi a Mostem patřilo mezi okresy ústecké pohraniční oblasti s největším počtem německého obyvatelstva – toho se v oblasti nacházelo okolo 40 000 osob. Avšak oproti stavu v lednu 1946 se jednalo o razantní posun – z ústecké pohraniční oblasti bylo v rámci organizovaného odsunu vysídleno 201 002 Němců.¹²³

¹¹⁹ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 125–128.

¹²⁰ *Ibid.*, 131.

¹²¹ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 233.

¹²² *Ibid.*, 233.

¹²³ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 137–138.

V roce 1947 již bylo očividné, že se odsun v předchozím rozsahu neuskuteční. Proto započala integrace německého obyvatelstva i v Ústí nad Labem. Původně měla být většina zbylých Němců rozptýlena na práce do československého vnitrozemí – z ústecké pohraniční oblasti mělo dodatečně odejít 28 757 občanů německé národnosti. Jednalo se především o antifašisty, kteří zároveň tvořili pracovní sílu v průmyslových podnicích. Ovšem vzhledem k tomu, že jejich odchodem by ústecká oblast utrpěla značnou újmu, bylo od tohoto plánu upuštěno a německé kvalifikované pracovní síle byla udělena výjimka z přesunu do vnitrozemí. Ke dni 30. dubna 1948 tak bylo z ústecké oblasti do vnitrozemí přesunuto jen 1 804 Němců.¹²⁴ Ze samotného města Ústí nad Labem bylo odsunuto 242 Němců do okresů Mělník, Kralupy nad Vltavou, Kolín, Beroun a Rakovník.¹²⁵

Zvláštní skupinu vysídlovaných osob tvořili němečtí antifašisté – především němečtí sociální demokraté, komunisté a navrátilci z koncentračních táborů – s rodinami. Jejich situace v poválečném Československu byla poměrně složitá. Ačkoliv jim byly poskytovány mnohé úlevy z opatření vůči celkově německému obyvatelstvu (prověření němečtí antifašisté měli nárok na stejný příděl potravin jako české obyvatelstvo, nepodléhali nucenému odsunu ani soustřeďování osob německé národnosti ve sběrných táborech, nevztahovalo se na ně pracovní nasazení), mnoho českých obyvatel pohraničí (zvláště nových osídlenců) na antifašisty nahlíželo s jistou nedůvěrou a nepřátelstvím. Většina nových osídlenců hlavně přicházela do pohraničí s představou, že jejich úkol je „očistit“ tyto oblasti od všeho německého. Jejich postoj vůči německému obyvatelstvu by se dal shrnout větou: „Není dobrých Němců – je jen špatných a ještě horších.“

Německým antifašistům bylo stále více jasné (především z chování českého obyvatelstva, ale i českých úřadů a institucí), že již není nadále možné jejich setrvání v pohraničí, kde měli po staletí své domovy. Proto zaslali dopis Okresní správní komisi a Místnímu národnímu výboru v Ústí nad Labem s žádostí, aby jim byl umožněn odchod z Československé republiky. Ani samotné Ministerstvo vnitra nemělo výhrady vůči jejich vystěhování, pokud by splňovali předem dané podmínky.¹²⁶ A tak dne 17. ledna 1946 vydalo Ministerstvo vnitra návrh směrnice inspirovaný dekretem č. 33/1945 Sb. o úpravě

¹²⁴ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 160–162.

¹²⁵ Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 234.

¹²⁶ *Ibid.*, 233–234.

československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské¹²⁷ – vystěhování mělo být umožněno tomu německému obyvatelstvu, které se prokázalo potvrzením od úřadu národní bezpečnosti, že se v době nacistické okupace neprovinilo vůči republice.¹²⁸

Němečtí antifašisté si s sebou směli vzít veškerý movitý majetek, včetně jízdních kol, nábytku a rádiových přijímačů. První transporty s německými antifašisty vyjely dne 3. května 1946 do americké okupační zóny. Z Ústí nad Labem probíhal jejich transport ve dvou hlavních vlnách. Němečtí sociální demokraté byli odváženi do amerického okupačního pásma v období mezi 16. květnem a 9. srpnem. Celkem tak bylo vystěhováno 1 552 osob. Ústečtí komunisté byli transportováni především do sovětského okupačního pásma a k 29. září 1946 bylo vystěhováno 1 756 Němců. Jen nepatrná část ústeckých německých antifašistů zůstala v českém pohraničí, především z rodinných nebo hospodářských důvodů.¹²⁹

Je nutné dodat, že kolikrát se stávalo, že byli antifašisté odsunuti v rámci organizovaného odsunu s ostatním německým obyvatelstvem, nikoliv jen ve speciálních transportech s prokázanými antifašisty. Dělo se tak především z toho důvodu, že některé transporty bylo potřeba kapacitně doplnit, aby čítaly 1 200 osob a byly tak na státních hranicích v pořádku převzaty do německých okupačních pásem.¹³⁰

Do konce roku 1946 bylo německé obyvatelstvo z většiny již odsunuto do německých okupačních zón. V Ústí nad Labem v té době tvořili Němci pouze necelá 4 % celkového počtu obyvatel, což představovalo obrovský nepoměr oproti předválečnému stavu, kdy tvořili 78 % obyvatel města Ústí nad Labem.¹³¹ Město si tak prošlo obrovskou proměnou skladby svého obyvatelstva. V důsledku této poválečné migrace se zde vytvořila pestrá struktura obyvatel, k jejíž stabilizaci docházelo ještě v 50. letech – mezi starousedlíky a nově příchozími vyvstávaly rozdíly národnostní, sociální, kulturní a zvykové.¹³²

¹²⁷ Dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., ze dne 2. srpna 1945, o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-33> (staženo 6. března 2021).

¹²⁸ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 140.

¹²⁹ Ibid., 140–145.

¹³⁰ Ibid., 143.

¹³¹ Velinský a kolektiv, *Ústí nad Labem*, 45–46.

¹³² Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 234.

4 Nové osídlení českého pohraničí po druhé světové válce

4.1 Poválečné osídlení pohraničí Československa

Odsun německého obyvatelstva z československého pohraničí a jeho následné osídlení představovalo hluboký zásah do vývoje republiky a její společnosti. Bezprostředně po skončení druhé světové války se v pohraničí nenacházela žádná centrální správa, pouze s vlastní iniciativou tamějšího českého obyvatelstva vznikaly v pohraničních oblastech národní výbory, popřípadě správní komise. Bezpečnost na celém území republiky zajišťovalo nespočet subjektů, které mnohdy ani o sobě navzájem nevěděly – československá armáda, partyzánské skupiny či oddíly revolučních gard. Až od června 1945 docházelo v pohraničí k rozšiřování správní sítě, vytváření správních a bezpečnostních orgánů, okresních soudů nebo poštovních úřadů.¹³³

Nové osídlení pohraničí se v prvních poválečných dnech a týdnech vyznačovalo vysokou mírou přistěhovalectví, která v následujících letech postupně klesala. Po určitém čase navíc nově příchozí obyvatelé začali své nové domovy opouštět a z poválečného osídlení pohraničí se stal nekonečný migrační proces, kdy se neustále prolínaly a převažovaly buď příchody nových osídlenců, nebo jejich odchody.¹³⁴ Poválečné osídlení mělo napomoci vyhnat provždy z pohraničí „německý živel“, a tak se v české společnosti objevovala hesla jako: „Do pohraničí jen nejlepší z nejlepších.“¹³⁵

Ústřední roli při plánování a organizování těchto procesů hrálo Ministerstvo vnitra, v jehož čele stál komunist Václav Nosek. Na základě nově utvořené Národní fronty (o jejím vzniku bylo rozhodnuto při jednání o Košickém vládním programu) a podílu jednotlivých politických stran v ní zastoupených vznikaly také správní orgány s působností v určitých regionech – v Praze a v Brně byly ustaveny zemské národní výbory, na úrovni okresů byly zřizovány okresní národní výbory, na lokální úrovni vykonávaly svou činnost místní národní výbory. Pokud v pohraničních oblastech převažovaly osoby německé či maďarské národnosti, byly místní a okresní národní výbory v dané oblasti nahrazovány místními a okresními správními komisemi.¹³⁶ Mezi nejvlivnější instituce v rámci politiky osídlování patřily Ministerstvo zemědělství a Osídlovací úřad, ustanovený v červenci 1945. Právě

¹³³ Čapka, Slezák a Vaculík, *Nové osídlení pohraničí českých zemí*, 25–27.

¹³⁴ *Ibid.*, 31.

¹³⁵ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 46.

¹³⁶ *Ibid.*, 48–49.

z důvodu, že Osídlovací úřad zahájil svou činnost až v září 1945, mělo Ministerstvo zemědělství jakýsi monopol na utváření osídlovací politiky a přípravu dekretů o národní správě a konfiskacích.¹³⁷ Posléze ale mezi těmito dvěma orgány vznikla určitá dělba práce. Ministerstvu zemědělství náleželo vypracování plánu zemědělského osídlení, zatímco Osídlovací úřad připravoval plán tzv. nezemědělského osídlení, ale i vysídlení německého obyvatelstva. Pod záštitou Osídlovacího úřadu byl založen Fond národní obnovy, zřízený dekretem o konfiskaci nepřátelského majetku z října 1945¹³⁸, jehož úkolem byla správa konfiskovaného movitého i nemovitého majetku „státně nespolehlivých osob“ a jeho přidělování novým majitelům.¹³⁹

Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy konfiskoval osobám německé a maďarské národnosti, které se během nacistické okupace provinily vůči republice, veškerý movitý i nemovitý majetek, kromě majetku nezbytně potřebného k uspokojení životních potřeb (oděv, potraviny). Konfiskovaný majetek byl posléze rozdělován uchazečům, kteří si o něj zažádali. Uchazeči, jejichž žádosti byly kladně vyřízeny, byli jmenováni národními správci nad přiděleným majetkem, což s sebou neslo i jisté povinnosti – národní správci byli podrobováni prověrkám, zdali s majetkem správně a efektivně hospodaří. Pokud byly zjištěny nedostatky, byl správce odvolán a nahrazen jiným žadatelem o národní správu.¹⁴⁰

Záměrem československé vlády bylo pohraničí v prvních poválečných měsících co nejrychleji osídlit českým obyvatelstvem z vnitrozemí, aby byl německý majetek co nejrychleji zabrán a byla na něj uvalena národní správa.¹⁴¹ Samotné poválečné osídlování pohraničí se dělilo na nezemědělské a zemědělské, přičemž každé z nich probíhalo v několika etapách. První etapa nezemědělského osídlování trvala přibližně od května do září 1945 – jednalo se o neorganizované a spontánní osídlení téměř bez úředních zásahů. Mezi prvními novými osídlenci se nacházeli především zájemci o národní správy průmyslových podniků, posléze veřejných úřadů a služeb. Během druhé etapy, od konce září 1945 do října 1946, se již začínala projevovat bytová nouze a zúžený výběr

¹³⁷ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 51.

¹³⁸ Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-108> (staženo 6. března 2021).

¹³⁹ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 56–57.

¹⁴⁰ Jan Kuklík a Daniela Němečková, „Majetkové změny v ČSR v letech 1945–1948“, *Paměť a dějiny* 11, č. 1 (2017): 10–11, https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2017/08/PD_1_17_s03-14.pdf (staženo 21. října 2020).

¹⁴¹ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 66.

pracovních pozic. Třetí etapa, probíhající od listopadu 1946, měla především zacelit mezery napříč zaměstnáními. Nedostatek pracovních sil byl znatelný hlavně v průmyslových odvětvích, nejvíce v hornictví a stavebnictví.¹⁴²

U zemědělského osídlování zahájilo Ministerstvo zemědělství v létě 1945 nejprve kampaň, která měla české obyvatelstvo povzbudit k odchodům do pohraničí a hospodařit na tamějších pozemcích. Lidé si posléze mohli podávat žádosti o zemědělskou půdu, kterých bylo koncem září evidováno necelých 155 000. V první etapě procesu zemědělského osídlování, od září 1945 do února 1946, přišlo do pohraničí hospodařit okolo 33 000 nových osídlenců. Byli to zpravidla lidé, kteří v pohraničí žili až do roku 1938 a byli vyhnáni nacistickou okupací. Během druhé etapy na jaře a v létě roku 1946 vzrostl počet nových obyvatel pohraničí až na 60 000. Do této etapy se zapojili především obyvatelé okresů v blízkosti bývalé protektorátní hranice. V rámci zemědělského osídlení byl největší zájem o jižní a severní Moravu, nejméně atraktivní bylo pro nové osídlence slezské pohraničí.¹⁴³ Ve třetí (závěrečné) etapě, která se datovala od léta 1946 do léta 1947, panovalo úsilí o obsazení volných hospodářství v nejslaběji osídlených okresech. Mezi ně patřily Karlovy Vary, Sokolov, Aš, Cheb nebo Prachatice. Tam měli být napříště umístováni noví osídlenci – především obyvatelstvo všech vnitrozemských okresů. Zároveň se Ministerstvo zemědělství snažilo zabránit odchodům nových osídlenců z pohraničí zpět do vnitrozemí, kterých stále přibývalo.¹⁴⁴

Nejatraktivnější oblasti pro nové osídlence představovaly okresy blízké hranici s vnitrozemím, zemědělské oblasti s intenzivní produkcí (například jižní Morava) a průmyslové oblasti na severu a severozápadě Čech. Naopak nejméně oblíbenými se staly regiony v blízkosti státních hranic, které až doposud byly výhradně obývané německým obyvatelstvem.¹⁴⁵ Většina nových osídlenců se do pohraničí stěhovala s vidinou lepších životních podmínek a pracovních nabídek a aby si zlepšila své společenské postavení. Mnoho z nich totiž pocházelo ze sociálně slabších vrstev a zisk nemovitostí a hospodářské půdy pro ně znamenal vzestup.¹⁴⁶

Odsun německého obyvatelstva z pohraničí a příchod nových českých osídlenců znamenal

¹⁴² Čapka, Slezák a Vaculík, *Nové osídlení pohraničí českých zemí*, 122.

¹⁴³ *Ibid.*, 59–60.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 71.

¹⁴⁵ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 82.

¹⁴⁶ Quido Kastner, *Osídlování českého pohraničí od května 1945* (Praha: Sociologický ústav, 1996), 13–14.

zánik dosavadního tamějšího společenského systému, sociálních vazeb, kulturních tradic, obyčejů a náboženských zvyklostí. Pro nově příchozí byla pohraniční oblast přímo spojená s německým, a tak byly likvidovány veškeré jeho pozůstatky. Noví osídlenci byli z většiny rovněž ateističtí, čímž došlo ke zpretrhání vazeb s církví. Výjimkou nebylo ani úmyslné poškozování či ničení kulturních a náboženských památek.¹⁴⁷

Již v létě 1946 se začaly objevovat první případy odchodu nových osídlenců z pohraničí zpět do vnitrozemí. V období mezi lety 1946–1949 z pohraničí odešla přibližně čtvrtina všech nových osídlenců (necelých 36 000 osob). Důvody opouštění pohraničí se různily – jedním z nich bylo opouštění venkova a stěhování se do průmyslových oblastí Československa za prací a lepšími životními a sociálními podmínkami. V důsledku těchto odchodů do průmyslových oblastí docházelo k vyliďňování okresů především na západě a jihu Čech. Nezřídka se stávalo, že ještě v 50. letech bylo mnoho obcí v těchto oblastech zcela opuštěných a ty s nízkým počtem obyvatel byly sloučeny s většími obcemi a zařazeny pod jejich správu.¹⁴⁸ Dalším z důvodů opouštění pohraničí byly události po únoru 1948. Lidé byli vedeni ekonomickými, ale i politickými důvody, kdy se komunistický režim zbavoval nepohodlných osob a na jejich pozice dosazoval prověřené osoby sympatizující s komunismem.¹⁴⁹

Organizované osídlování pohraničí lze označit za ukončené již v létě 1947. Do té doby do pohraničí přišlo na 1,5 milionu nových osídlenců, jejichž počet se ale začal postupně snižovat v důsledku jejich návratů zpět do českého vnitrozemí.¹⁵⁰ Ke dni 1. března 1950, kdy probíhalo celostátní sčítání lidu, žilo v pohraničí 2 310 700 osob.¹⁵¹ Československá vláda již nepředpokládala další mohutné migrační proudy obyvatel, a tak postupně docházelo k rušení ústředních orgánů tohoto procesu – Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy.¹⁵²

4.2 Příchod nových osídlenců do Ústí nad Labem

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, nové osídlení ústecké pohraniční oblasti po druhé světové válce souběžně s vysídlením sudetských Němců představovalo pro oblast

¹⁴⁷ Kastner, *Osídlování českého pohraničí*, 19–20.

¹⁴⁸ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 406–410.

¹⁴⁹ Čapka, Slezák a Vaculík, *Nové osídlení pohraničí českých zemí*, 92.

¹⁵⁰ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 72.

¹⁵¹ *Ibid.*, 410.

¹⁵² *Ibid.*, 410.

celkovou změnu její dosavadní podoby. Německé obyvatelstvo, které až do roku 1945 tvořilo přes 80 % celkového počtu obyvatel, bylo nahrazeno novými osídlenci z českého pohraničí, neznalými místních poměrů, zvyků a tradic. Během krátké doby se zcela proměnilo demografické složení obyvatelstva, ať už z pohledu národnostního, sociálního, náboženského či věkového (do pohraničí z většiny přicházely mladé páry hledající zázemí pro založení rodiny).¹⁵³

Samotné město Ústí nad Labem bylo zničeno dubnovými spojeneckými nálety, poničena byla také infrastruktura, což mělo za následek špatnou zásobovací situaci. Bylo zapotřebí co nejrychleji obnovit provoz klíčových institucí a výrobu průmyslových podniků. Tento úkol náležel právě přichozímu českému obyvatelstvu z vnitrozemí – aby nad jednotlivými podniky převzalo národní správu a obnovilo jejich chod.¹⁵⁴

V prvních poválečných dnech se do ústecké oblasti navraceli především starousedlíci, kteří opustili své domovy po podepsání Mnichovské dohody v září 1938 a utekli před německým vojskem do českého vnitrozemí. Tito lidé se stali oporou při poválečné obnově města a okresu, jelikož byli znalí místních poměrů a znali se s ostatními českými i německými starousedlíky. Početná migrace českého obyvatelstva do pohraničí v době, kdy ještě ani nezačal nucený a následně organizovaný odsun sudetských Němců, zapříčinila katastrofální nedostatek bytů – v Ústí nad Labem, které bylo v posledních válečných týdnech zničeno spojeneckými nálety, byla bytová nouze o to horší a zároveň jedna z největších v Československu.¹⁵⁵

Právě tato situace napomohla k pozdějšímu násilnému vyhánění německého obyvatelstva z města, obzvláště když noví osídlenci postupně zjišťovali, že značná část Němců stále žije ve svých bytech a domech. Situaci nenapomáhala ani rabování a obsazování velkých bytů, dříve obývanými Němci, novými osídlenci – především mladými svobodnými muži či příslušníky ozbrojených složek.¹⁵⁶ Z toho důvodu byla i část starousedlého obyvatelstva nucena bydlet zpočátku v podnájmech, hotelích či v ubytovnách, dokud nebude odsunuto německé obyvatelstvo a neuvolní se další byty a domy, jelikož jejich původní domy již byly zabrány vojáky nebo rychlejšími novoosídlenci. Ústecký národní výbor řešil bytovou nouzi buď podnájem v domech německého obyvatelstva, nebo sestěhováním německých

¹⁵³ Čapka, Slezák a Vaculík, *Nové osídlení pohraničí českých zemí*, 201.

¹⁵⁴ Stojaník, *Kapitoly z dějin Ústecka*, 18.

¹⁵⁵ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 76.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 173–175.

rodin.¹⁵⁷ Nemenší problém představovali i ti noví osídlenci, tzv. zlatokopové, kteří do ústeckého pohraničí přicházeli rabovat opuštěné domy a byty, aby se následně i s lupem vraceli zpět do vnitrozemí.¹⁵⁸

V první etapě poválečného osídlení během května až září 1945 zaznamenalo Ústecko skutečný nápor nových osídlenců až během června a července, kdy došlo k ustálení poválečné situace. Rozhodnutí odstěhovat se do pohraničí a začít zde nový život bylo navíc pro většinu Čechů v této nepředvídatelné a chaotické situaci velmi závažné, proto na rozdíl od původních starousedlíků s odchodem do pohraničí ještě pár týdnů vyčkávali.¹⁵⁹

Ačkoliv se Ústí nad Labem nacházelo téměř až na hranicích s Německem a od českého vnitrozemí bylo nejdále, zájem novoosídlenců o tuto oblast byl obrovský. Pro tento fakt existuje několik vysvětlení. Zaprvé, město Ústí nad Labem představovalo významný železniční uzel (byly si toho vědomy i spojenecké velmoci, které z tohoto důvodu nechaly město ke konci války bombardovat, aby zamezily útěku německých vojáků), což umožňovalo pohodlné a rychlé spojení mezi ním a Prahou, a tak jeho vzdálenost od centra českého vnitrozemí nehrála téměř žádnou roli. Dalším důvodem velikého zájmu o Ústí nad Labem představoval jeho průmyslový charakter, který poskytoval pracovní nabídky a příležitosti velké části nově přichozích obyvatel.¹⁶⁰ V porovnání se zemědělskými oblastmi Československa v roce 1945, ve kterých byl výrazný nedostatek pracovních sil, představovalo Ústí nad Labem a téměř všechny okresy ústecké pohraniční oblasti jakožto průmyslové centrum oblast, kde naopak počet pracovní síly rychlým tempem narůstal a byl dokonce vyšší než během druhé světové války. Bylo to především z důvodu rozhodnutí postupimské konference, která vyzvala k zastavení nuceného vysídlování sudetských Němců – v důsledku pozastavení odsunu počet německého obyvatelstva nadále neklesal, a naopak stále přibývalo přichozích nových osídlenců, kteří nacházeli uplatnění v ústeckém průmyslu.¹⁶¹

Třetí důvod zájmu o Ústí nad Labem představovalo početné ústecké německé obyvatelstvo, které mnohdy tvořilo i přes 80 % všech obyvatel města a ústeckého okresu. Když byl dne 19. května 1945 vydán dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb.

¹⁵⁷ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 88.

¹⁵⁸ Stojaník, *Kapitoly z dějin Ústecka*, 22.

¹⁵⁹ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 89.

¹⁶⁰ Čapka, Slezák a Vaculík, *Nové osídlení pohraničí českých zemí*, 122.

¹⁶¹ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 189.

o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z dob nacistické okupace a druhé světové války a o národní správě majetku „státně nespolehlivých osob“¹⁶², v Ústí nad Labem to znamenalo tisíce německých nemovitostí, domů, průmyslových podniků, obchodů a živností, na které měla být uvalena národní správa a které měly být předány do českých rukou. Tímto zájem o ústeckou oblast stoupl ještě více a jen do konce srpna 1945 byli v samotném Ústí nad Labem dosazeni národní správci do 180 průmyslových závodů s 16 901 zaměstnanci. V celé ústecké pohraniční oblasti to znamenalo dosazení národních správců do 701 průmyslových podniků a do tisíců obchodů a živností, což představovalo přibližně 80 % veškerých podniků.¹⁶³

Situace v Ústí nad Labem vyžadovala především co nejrychlejší obnovu nálety zdecimovaného města a obnovení průmyslové výroby. Tím byli pověřeni národní správci, na které byly ale už od počátku kladeny vysoké nároky. Národní správci byli za určité období podrobováni prověrkám, jak v přiděleném podniku hospodaří. V případě jejich selhání byli odvoláni Okresní správní komisí a nahrazeni jiným národním správcem, u kterého se předpokládalo, že bude lépe plnit své povinnosti. Postupem času byla v Ústí nad Labem s pomocí národních správců a místních správních orgánů obnovována výroba a chod jednotlivých podniků. Podle odhadů jednotlivých obcí a okresů ústecké pohraniční oblasti přišlo na toto území během první etapy poválečného osídlení pohraničí kolem 60 000 nových osídlenců. S největší pravděpodobností jich bylo ale mnohem více.¹⁶⁴

V roce 1946 během druhé a třetí etapy (neboli tzv. organizovaného osídlování pohraničí) ustoupila v Ústí nad Labem do pozadí bytová nouze, avšak vyvstala řada dalších problémů. Mezi ty nejpálčivější patřil pokles zájmu o život v pohraničí a organizované vysídlení zbývajících německého obyvatelstva – to mělo za následek úbytek zaměstnanců v průmyslových podnicích v celé ústecké pohraniční oblasti. Dle odhadů se jejich počet do konce roku 1946 snížil z 118 820 na 77 350 osob zaměstnaných v průmyslu. Nejvíce byla odchodem a úbytkem německé pracovní síly postižena města Ústí nad Labem, Most a Děčín.¹⁶⁵ Proto byla v rámci Československé republiky vyhlášena tzv. národní mobilizace práce, kdy jednotliví občané měli přijít na pomoc pohraničnímu průmyslu na

¹⁶² Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., ze dne 19. května 1945, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-5> (staženo 6. března 2021).

¹⁶³ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 89–90.

¹⁶⁴ *Ibid.*, 95–99.

¹⁶⁵ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 189.

důkaz vlastenectví a národní cti. Je nutné dodat, že tento úkol bralo české obyvatelstvo vážně a do práce se hlásili váleční veteráni a invalidé nebo penzisté.¹⁶⁶

Nutnost revize jednotlivých podniků a živností a tím uvolněné nadbytečné pracovní síly byla umocněna vyhlášením dvouletého plánu na konci července 1946. Plán obsahoval kompletní obnovu Ústí nad Labem včetně oprav poškozených budov a objektů, poničené infrastruktury, kanalizace a elektrických rozvodných sítí. Avšak jeho realizace byla možná jen za účasti celého ústeckého obyvatelstva, včetně nových osídlenců. Obnova a splnění dvouletého plánu v ústeckém pohraničí mělo navíc pro Československou republiku největší význam – z důvodu důležitosti ústeckého průmyslu byla jeho úloha přibližně stejně velká, jako pro celé Slovensko. Ústí nad Labem navíc představovalo důležitou dopravní tepnu v republice a z hlediska plnění plánu bylo nemyslitelné, aby právě nejdůležitější území bylo spojeno s největším množstvím nahromaděných problémů (přetrvávající bytová nouze, nedostatek pracovní síly, nedořešené vlastnické poměry).¹⁶⁷

Nová společnost v Ústí nad Labem se vyznačovala pestrým složením – tvořili ji lidé z různých oblastí původu. Především se skládala z nových osídlenců z českého vnitrozemí a starousedlíků, kteří se do svých domovů navraceli poté, co je ze strachu opustili po září 1938. Německé obyvatelstvo tvořilo již pouze necelá 4 % celkového počtu ústeckých obyvatel.¹⁶⁸ Zatímco české obyvatelstvo tvořilo v roce 1930 v ústecké pohraniční oblasti necelých 25 % celkového obyvatelstva (tehdy zde žilo přibližně 181 000 Čechů), v roce 1947 již představovali 94,8 % z celkového počtu obyvatelstva (z přibližně 510 000 obyvatel ústecké oblasti bylo 484 000 osob české národnosti).¹⁶⁹

Německé obyvatelstvo bylo zastoupeno menšinou asi 26 000 osob – byli to především příslušníci národnostně smíšených manželství, antifašisté s rodinami, kteří se i přes pro ně nepříznivé podmínky rozhodli zůstat v Československu a neodejít v rámci dobrovolného odsunu do Německa, a kvalifikovaná pracovní síla v průmyslových oborech – především ve sklářském, chemickém a těžebním průmyslu na Mostecku.¹⁷⁰

Nejvíce nových osídlenců do ústecké oblasti přicházelo z přilehlých oblastí Československa, především z Plzeňska a středních Čech, menšinu tvořili Češi

¹⁶⁶ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 166.

¹⁶⁷ Ibid., 167–169.

¹⁶⁸ Wiedemann, *Pojď s námi budovat pohraničí!*, 233–234.

¹⁶⁹ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 179.

¹⁷⁰ Ibid., 179.

z východních Čech. Jejich migrační pohyby se ustálily na přelomu let 1947 a 1948 a v oblasti došlo k postupné stabilizaci obyvatelstva. Nicméně jejich soužití s novým domovem nebylo zpočátku bezproblémové, noví osídlenci museli mezi sebou překonávat nejrůznější národnostní, náboženské, kulturní, sociální nebo zvykové rozdíly.¹⁷¹ Do té doby ústecká pohraniční oblast představovala oblast kulturní a prosperující, což ale s novým obyvatelstvem postupně zanikalo. V následujících letech docházelo ve všech okresech k devastaci měst, zánikům celých vesnic a obrovským ztrátám v půdním bohatství. Charakter města Ústí nad Labem se začal přetvářet, docházelo k rozvoji především těžkého průmyslu, zbourání většiny historických budov v centru a jejich nahrazení moderní výstavbou.¹⁷²

¹⁷¹ Radvanovský, *Konec česko-německého soužití*, 180.

¹⁷² Kaiser a Kaiserová, *Dějiny města Ústí nad Labem*, 274.

Závěr

Soužití českého a německého obyvatelstva v Ústí nad Labem bylo po staletí bráno jako vcelku poklidné. Ačkoliv v říjnu 1918 při vzniku Československé republiky volali zástupci ústeckých Němců po vytvoření provincie Deutschböhmen a jejím následném připojení k Německému Rakousku, vztah mezi Čechy a Němci v Ústí nad Labem nebyl nijak narušen a německé obyvatelstvo se k českému protějšku překvapivě chovalo velmi liberálně a nabízelo mu různé ústupky v národnostních otázkách. Nakonec ovšem i ústečtí Němci museli uznat, že území tzv. Sudet včetně Ústí nad Labem náleží k nově vzniklému Československu.

Celkem poklidná situace se změnila příchodem hospodářské krize ve 30. letech 20. století a nástupem nacistické ideologie k moci v Německu v roce 1933. Sudetoněmecká strana Konrada Henleina navíc získala o dva roky později v parlamentních volbách v Ústí nad Labem přes 58 % všech hlasů. Vztah mezi Čechy a Němci se razantně ochlazoval – české obyvatelstvo bylo vyháněno ze svých domovů, byl mu zabavován majetek, německé obyvatelstvo, povzbuzené nacistickou rétorikou, vyvolávalo v ulicích Ústí nad Labem četné potyčky. Celá situace vyvrcholila 30. září 1938 podepsáním Mnichovské dohody, která rozhodla, že Ústí nad Labem bude spolu s pohraničím Československa odstoupeno Německé říši. Ti Češi, kteří se i přesto rozhodli ve městě zůstat, byli v následujících šesti letech vystaveni nacistické perzekuci.

Konec nacistického teroru pro ústecké Čechy znamenalo osvobození Rudou armádou, jejíž jednotky dorazily do města 9. května 1945. Faktické převzetí moci ve městě se však odehrálo o den dříve, kdy se v Ústí nad Labem zformoval Revoluční národní výbor a převzal od rezignujícího německého vedení správu města. Kromě policejních razií proti členům nacistických organizací nedocházelo v Ústí nad Labem v prvních poválečných dnech k živelnému vyhánění sudetských Němců nebo násilí páchanému na německých obyvatelích. Důvodem byl především nízký počet českého obyvatelstva ve městě, v počtu přibližně dvou tisíc osob. Změna ovšem nastala po 31. červenci 1945, kdy došlo k výbuchu muničního skladu v Krásném Březně, za jehož viníka ústečtí Češi prohlásili německé obyvatelstvo. Toho dne došlo k tzv. ústeckému masakru – jednomu z nejbrutálnějších zákroků vůči sudetským Němcům v tehdejší době v Československu. Je nutné ovšem dodat, že na německém obyvatelstvu se dopouštěli násilí především noví osídlenci

a příslušníci revolučních gard nebo Rudé a československé armády. Od toho dne nabral divoký odsun sudetských Němců na intenzitě i v Ústí nad Labem a probíhal téměř stejně jako ve zbytku Československa. Pokračoval v menší míře i po srpnu 1945, kdy spojenecké velmoci na Postupimské konferenci vyzvaly Československou republiku, aby divokému odsunu učinila přítrž.

První hypotéza této bakalářské práce tak byla potvrzena jen z poloviny. Nepočtené české obyvatelstvo v Ústí nad Labem zapříčinilo, že k divokému odsunu nedošlo bezprostředně po osvobození města. Naopak, němečtí úředníci a německá pracovní síla nadále zůstávali ve svých funkcích, dokud nebyli nahrazeni nově příchozím českým obyvatelstvem. Došlo ovšem k vyvrácení té části hypotézy, že se Ústí nad Labem divoký odsun zcela vyhnul. Jednou z jeho příčin byl výbuch muničního skladu, načež ústeckou společností začal převládat názor, že to je dílo německého obyvatelstva. Násilí páchané na Němcích ovšem měli na svědomí nikoliv starousedlíci, ale nově příchozí osídlenci a příslušníci ozbrojených složek.

Organizovaný odsun byl poznamenán tou skutečností, že v době jeho zahájení v lednu 1946 byl stále pozastaven příjem transportů s německým obyvatelstvem do sovětského okupačního pásma. Organizovaný odsun byl v Ústí nad Labem zahájen až v dubnu téhož roku, ale na rozdíl od sousedních okresů probíhal bez větších problémů. Během odsunu muselo být dbáno především na to, aby odsun neovlivnil chod a výrobu ústeckých průmyslových podniků. Do prvních transportů tak byly jako první zařazovány osoby v neproduktivním věku.

Ačkoliv při osídlování pohraničí platilo obecné pravidlo, že oblasti na samých hranicích s Německem byly novými osídlenci považovány za neatraktivní a nejevili o ně takový zájem, v případě Ústí nad Labem tomu tak nebylo. Tento fakt lze vysvětlit třemi důvody – prvním je, že Ústí nad Labem bylo významným dopravním a železničním uzlem v celém Československu, což umožňovalo pružné a rychlé spojení mezi ním a Prahou či vnitrozemím. Zadruhé, ústecký průmysl představoval pracovní příležitosti pro mnohé nově příchozí, kteří do pohraničí přicházeli jednak začít nový život, ale i za prací a zlepšením si svého společenského postavení. Třetí možné vysvětlení představoval vysoký počet ústeckého německého obyvatelstva, které mnohdy tvořilo i přes 80 % všech obyvatel Ústí nad Labem, a jeho movitý i nemovitý majetek, který mu byl jakožto státně nespolehlivému obyvatelstvu zkonfiskován. Pro Čechy to znamenalo tisíce bytů, domů,

obchodů a dalších živností, které mohly být v rámci národní správy svěřeny do jejich rukou. Tímto tedy došlo k vyvrácení druhé hypotézy, že by poloha Ústí nad Labem a jeho vzdálenost od českého vnitrozemí měla za příčinu to, že o tuto oblast nebyl projevován takový zájem.

Odsun německého obyvatelstva z Ústí nad Labem a jeho poválečné osídlení českým obyvatelstvem z vnitrozemí představoval kompletní změnu jeho dosavadního charakteru. Nově příchozí obyvatelstvo, neznalé místních poměrů, kultury, tradic a zvyků, bralo osídlení pohraničí jako úkol, aby ho „očistilo“ od všeho německého. Docházelo tak k ničení historického centra města i kulturních památek. Město si navíc prošlo obrovskou proměnou skladby obyvatelstva, k jejíž stabilizaci docházelo ještě v 50. letech 20. století.

Summary

The city of Ústí nad Labem was liberated by the Red Army, whose troops arrived in the city on May 9, 1945. However, the actual takeover of power in the city took place the day before when a revolutionary national committee was formed and took over the administration from the resigning German leaders. In Ústí nad Labem, there was not a wild expulsion of Sudeten Germans or violence against the German population in the first post-war days. The main reason was the low number of Czechs in the city, approximately two thousand people. However, the change occurred after July 31, 1945, when an ammunition depot exploded in Krásné Březno. Czechs began to blame the German population and on that day, the massacre of Ústí nad Labem took place. It was one of the most brutal interventions against the Sudeten Germans at that time in Czechoslovakia. It is necessary to add that the German population was persecuted mainly by new settlers and members of the Revolutionary Guards or the Red and Czechoslovak armies. From that day on, the wild expulsion of the Sudeten Germans intensified in Ústí nad Labem. It also continued even after August 1945, when the Allied powers at the Potsdam Conference required the end of the wild expulsion.

The organized expulsion was marked by the fact that at the time of its commencement in January 1946, the receiving of transports with the German population to the Soviet occupation zone was still suspended. The organized expulsion was not started in Ústí nad Labem until April of the same year.

Although the borderland area with Germany was considered unpopular by the new settlers, this was not the case in Ústí nad Labem. This fact can be explained by three reasons – the first is that Ústí nad Labem was an important transport hub in Czechoslovakia, which allowed a fast connection between it and Prague or the inland. Secondly, the industry in Ústí nad Labem provided job opportunities for many new settlers who came to the borderland to start a new life, but also to find a work. The third possible explanation was the high number of German population in Ústí nad Labem, which often made up over 80 % of the total population of Ústí nad Labem, and its movable and immovable property which has been confiscated. For the Czechs, this meant thousands of flats, houses, shops and other trades that could be entrusted to their possession.

Seznam použitých zdrojů

Prameny

Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., ze dne 19. května 1945, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-5> (staženo 6. března 2021).

Dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., ze dne 2. srpna 1945, o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-33> (staženo 6. března 2021).

Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-108> (staženo 6. března 2021).

Pamětní kniha dopravního staničního úřadu Č.S.D. Krásné Březno. Badatelna.eu (1945): <http://www.badatelna.eu/fond/2284/reprodukce/?zaznamId=1042911&reproId=1008239> (staženo 11. dubna 2021).

Pamětní kniha dopravního staničního úřadu Č.S.D. Střekov. Badatelna.eu (1945): <http://www.badatelna.eu/fond/2284/reprodukce/?zaznamId=1042912&reproId=1008240> (staženo 11. dubna 2021).

Literatura

Brandes, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938–1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Praha: Prostor, 2002.

Brandes, Detlef, Ivaničková, Edita a Pešek, Jiří. *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*. Bratislava: Veda, 1999.

Čapka, František, Slezák, Lubomír a Vaculík, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005.

Havel, Jan, Kaiser, Vladimír a Pustejovsky, Otfrid. *Stalo se v Ústí nad Labem 31. července 1945*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2005.

- Hendl, JAN. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.
- Houfek, Václav, Hrubá, Michaela, Hrubý, Petr, Kaiserová, Kristina, Velinský, Tomáš a Veselý, Martin. *Ústí nad Labem – Historie a památky města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Statutární město Ústí nad Labem, 2008.
- Kaiser, Vladimír a Kaiserová, Kristina. *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 1995.
- Kastner, Quido. *Osidlování českého pohraničí od května 1945*. Praha: Sociologický ústav, 1996.
- Křen, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2019.
- Kučera, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946*. Praha: H & H, 1992.
- Němeček, Jan. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*. Praha: Baronet, 2002.
- Provazník, Vladimír. *Ústí, město nad Labem*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1983.
- Radvanovský, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945–1948*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1997.
- Roček, František. *Ústecké lágry*. Ústí nad Labem: AOS Publishing, 2015.
- Sládek, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*. Praha: Pragma, 2002.
- Staněk, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku: Panevropa, 1993.
- Staněk, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia; Naše vojsko, 1991.
- Staněk, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945–1948*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996.
- Staněk, Tomáš a von Arburg, Adrian. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici*. Středokluky: Suda, 2010.

Stojaník, Filip. *Kapitoly z dějin Ústecka (1945–1989): kultura, lidé, společnost*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2018.

Veselý, Martin. *Vojenské dějiny Ústecka*. Ústí nad Labem: Město Ústí na Labem, 2003.

Wiedemann, Andreas. *Pojď s námi budovat pohraničí!: osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. Praha: Prostor, 2016.

Zich, František. *Vytváření přeshraničního společenství na česko-německé hranici*. Ústí nad Labem: Sociologický ústav AV ČR, 2000.

Zimmermann, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha: Prostor; Argo, 2001.

Internetové zdroje

Kuklík, Jan a Němečková, Daniela. „Majetkové změny v ČSR v letech 1945–1948“. *Paměť a dějiny* 11, č. 1 (2017): https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2017/08/PD_1_17_s03-14.pdf (staženo 21. října 2020).

Teze bakalářské práce

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	
Jméno:	Lucie Veiglová
E-mail:	91660408@fsv.cuni.cz
Studijní obor:	Mezinárodní teritoriální studia
Semestr a školní rok zahájení práce:	LS 2019/2020
Semestr a školní rok ukončení práce:	LS 2020/2021
Vedoucí bakalářského semináře:	PhDr. David Emler, Ph.D.
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D.
Název práce:	Odsun sudetských Němců a poválečné osídlení pohraničí Československa se zaměřením na Ústí nad Labem
Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):	Soužití českého a německého obyvatelstva v českých zemích bylo po staletí příčinou politických a národnostních sporů. K nejdynamičtějším vývoji v jejich vztahu však došlo bezpochyby v meziválečném období po první světové válce, kdy se tzv. sudetští Němci ocitli ze dne na den v národnostně cizím státě, avšak již od počátku podporováni nacistickou rétorikou. Během druhé světové války muselo české obyvatelstvo snášet útlak a perzekuci ze strany Němců. Nahromaděné emoce z dob šestileté nacistické okupace se uvolnily po květnu 1945, kdy docházelo k živelnému vyhánění německého obyvatelstva z pohraničních oblastí a jejich následnému osídlení českým obyvatelstvem. Pro město Ústí nad Labem tyto procesy znamenaly kompletní změnu jeho charakteru, jelikož až do roku 1945 Němci tvořili přes 80 % ústeckého obyvatelstva a místní správa ležela v jejich rukou.
Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):	Při zadání projektu v letním semestru 2020 byl původním tématem bakalářské práce Poválečný Liběchov v letech 1945–1950. Práce měla zkoumat, jakým způsobem probíhal v Liběchově divoký odsun německého obyvatelstva a jeho následné poválečné osídlení, a zdali krátká vzdálenost od českého vnitrozemí tyto procesy v Liběchově ovlivnila. Pro nedostatek zdrojů o tomto období v Liběchově došlo během zimního semestru 2021 ke změně tématu, ačkoliv struktura práce zůstala téměř neměnná. Bakalářská práce se nyní zaměřila na město Ústí nad Labem a jejím novým cílem se stalo zkoumání výše zmíněných procesů v Ústí nad Labem, a zdali došlo k jejich ovlivnění polohou města na hranicích s Německem a jeho vzdáleností od českého vnitrozemí.
Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):	<ol style="list-style-type: none">1) Česko-německé soužití do roku 19452) Divoký odsun sudetských Němců3) Organizovaný odsun sudetských Němců4) Nové osídlení českého pohraničí po druhé světové válce

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

Brandes, Detlef, Ivaničková, Edita a Pešek, Jiří. *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*. Bratislava: Veda, 1999.

Čapka, František, Slezák, Lubomír a Vaculík, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005.

Houfek, Václav, Hrubá, Michaela, Hrubý, Petr, Kaiserová, Kristina, Velinský, Tomáš a Veselý, Martin. *Ústí nad Labem – Historie a památky města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Statutární město Ústí nad Labem, 2008.

Kaiser, Vladimír a Kaiserová, Kristina. *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 1995.

Kučera, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946*. Praha: H & H, 1992.

Němeček, Jan. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*. Praha: Baronet, 2002.

Provazník, Vladimír. *Ústí, město nad Labem*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1983.

Radvanovský, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945–1948*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1997.

Roček, František. *Ústecké lágry*. Ústí nad Labem: AOS Publishing, 2015.

Staněk, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku: Panevropa, 1993.

Staněk, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia; Naše vojsko, 1991.

Staněk, Tomáš a von Arburg, Adrian. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici*. Středokluky: Suda, 2010.

Stojaník, Filip. *Kapitoly z dějin Ústecka (1945–1989): kultura, lidé, společnost*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2018.

Veselý, Martin. *Vojenské dějiny Ústecka*. Ústí nad Labem: Město Ústí na Labem, 2003.

Wiedemann, Andreas. *Pojď s námi budovat pohraničí!: osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. Praha: Prostor, 2016.

Zich, František. *Vytváření přeshraničního společenství na česko-německé hranici*. Ústí nad Labem: Sociologický ústav AV ČR, 2000.

Zimmermann, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha: Prostor; Argo, 2001.

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		